

Els noms de lloc i el territori. Una interpretació geogràfica de la toponímia del Baix Camp (Tarragona)

Joan Tort i Donada

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona

Programa de doctorat "Paisatge, regió i medi ambient". Bienni 1988-1990

ELS NOMS DE LLOC I EL TERRITORI. UNA INTERPRETACIÓ GEOGRÀFICA
DE LA TOPONÍMIA DEL BAIX CAMP (TARRAGONA)

Tesi doctoral presentada per
JOAN TORT i DONADA
per optar al títol de doctor en geografia

Dirigida pel Dr. VICENÇ M. ROSSELLÓ i VERGER

Tutor: Dr. JOSEP M. PONS i GRANJA

Barcelona, setembre de 1999

a) La rellevància generalitzada dels noms de camins

L'estudi de la toponímia de qualsevol terme del Baix Camp, al nivell d'un cert detall, permet descobrir aviat que els *camins* són un dels "objectes de nominació" preferents. Sigui un terme de plana o de muntanya, o bé un de la zona intermèdia, és habitual que aquest apartat, toponímicament parlant, hi estigui ben representat. Des del punt de vista quantitatiu, algunes xifres especialment remarcables són els 102 noms de camins detectats a Reus i els 76 de Prades. En el cas de Reus, el nombre d'ocurrències -que és el més elevat de la comarca- es correspon amb el paper de "capital" exercit per la ciutat, històricament, sobre un territori d'abast supracomarcal. En el cas de Prades, ens trobem davant la xifra més destacada de la franja muntanyosa del nord; per si mateixa posa en relleu el paper de "centre funcional" que ha exercit aquest nucli per a un bon nombre de pobles situats en el seu veïnatge. Fora del que és estrictament la muntanya, cal esmentar els 69 noms registrats a Cambrils, els 58 de Mont-roig, els 76 de Riudecols, els 69 de Riudoms, els 54 de Vilanova d'Escornalbou i els 47 de Riudecanyes. Com a contrapunt, indicarem que les ocurrències més baixes les hem detectat a Vinyols (13 noms), Duesaigües (10), Maspujols (6) i Botarell (5).

En una perspectiva general, la formació dels noms dels camins sol ajustar-se a quatre tipus o fórmules (que només als municipis amb les xifres més elevades apareixen plenament desenvolupades): en primer lloc, hi ha els noms que al·ludeixen a altres nuclis de població (que generalment són els més propers). En segon lloc, els topònims que fan referència a noms de partides de terra (acostumen a tenir un abast purament local; per aquest motiu, el seu nombre pot arribar a ser molt considerable). En tercer lloc hi ha els topònims que incorporen el nom d'algun mas (i que també solen tenir un abast preferentment local); finalment, dins el quart tipus situariem els topònims que fan esment d'alguna característica pròpia del terreny que travessen, o de la funció que, en un moment determinat, havien realitzat. Com a exemples de municipis amb unes tipologies de noms de camins ben desenvolupades podem citar els casos de Reus, Prades, Cambrils, Riudecols i l'Albiol.

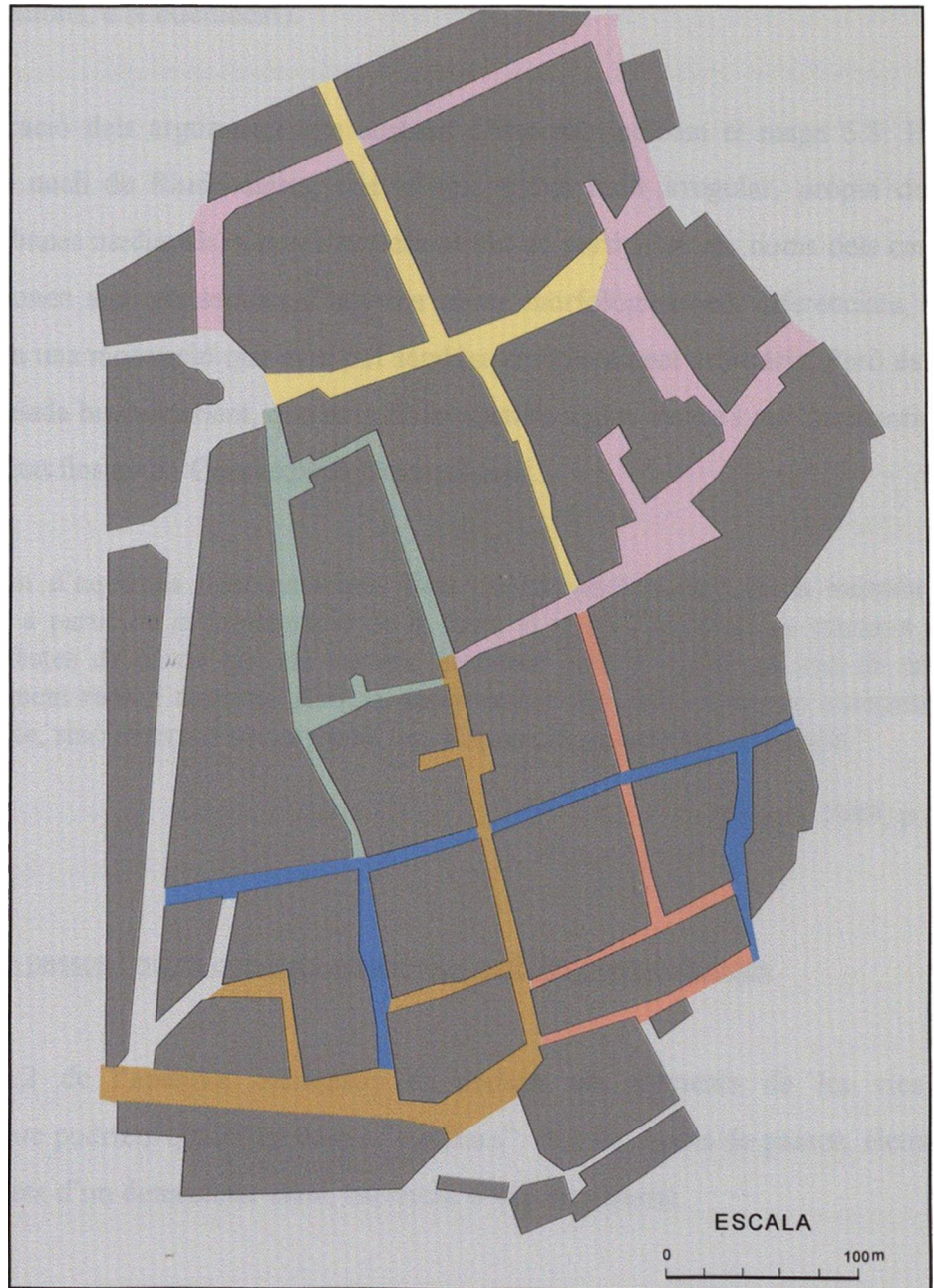
b) Els noms dels carrers: una toponímia de desenvolupament lent, i subjecta a criteris administratius

Un altre camp important de l'odonímia, amb una individualitat i una problemàtica específiques, és el dels noms dels carrers. En sentit quantitatiu té una rellevància notable, sobretot als termes on la trama urbana és densa. Tanmateix, a molts municipis la xifra de noms de carrers se situa força per sota de la xifra de noms de camins; això succeeix no tan sols a les àrees més perifèriques de la comarca, sinó també a les més centríques. Alguns exemples són especialment eloqüents: a Arbolí, hi ha 11 noms de *carrers* i 12 de *camins*; a les Borges, la proporció és de 18 a 26; Alforja, de 15 a 45; a Almofter, de 23 a 25; a Prades, de 13 a 76; a Mont-roig, de 32 a 58, i a Riudoms, de 50 a 69 (122).




De fet, el camp de la toponímia urbana, per les seves implicacions i per les seves especificitats, podria ser objecte per si mateix d'una anàlisi monogràfica. És un camp, en qualsevol cas, que comença a evidenciar una riquesa intrínseca important quan parlem de nuclis de població grans, consolidats urbanísticament i amb una llarga història al seu darrera. A la comarca, Reus és l'únic municipi en què podem parlar, en aquest sentit, de *ciutat*. L'univers de la seva odonímia no s'esgota en els noms dels *carrers* (en nombre de 314), sinó que s'estén a les *avingudes* (24), les *rambles* (4), les *travessies* (5), les *carreteres* (24) (123), els *passatges* (23), les *baixades* (6), les *pujades* (6) i els *corredors* (16).

L'observació comparada dels noms dels carrers, al nivell comarcal, permet descobrir matisos especialment significatius. Per exemple el fet que, per regla general, aquesta toponímia tendeixi a mantenir una "base popular" més gran a les àrees rurals que no als nuclis urbans extensos. En certa manera és una qüestió lògica, ja que el creixement urbà, quan ha estat accelerat, ha generat unes "necessitats de nominació" inusitades, que s'han traduït sovint en la creació de sèries noves de noms, de caràcter totalment planificat. Però també és un fet observable, al llarg de la història, que aquest tipus de toponímia és el que ha sofert d'una forma més directa els avatars de la política. Sobretot, a les èpoques d'instabilitat, quan els noms dels carrers -i l'odonímia en general- han esdevingut cavall de batalla de les diverses opcions enfrontades (124). Aquest és el motiu, en definitiva, que en certs aspectes la "toponímia urbana" dels pobles i dels nuclis

Mapa 6.8. Els noms dels carrers de la vila de Riudecanyes



 CARRER DEL DILLUNS
 CARRER DEL DIMARTS
 CARRER DEL DIMECRES

 CARRER DEL DIVENDRES
 CARRER DEL DISSABTE
 CARRER DEL DIUMENGE

rurals tingui una tendència a la permanència i a l'estabilitat, al nivell de la memòria col·lectiva, que no té la de les ciutats (que mostra una tendència més marcada, per motius conjunturals, a la fluctuació).

Com a il·lustració dels arguments que acabem d'exposar incloem el mapa 6.8. Hi és representat el nucli de Riudecanyes, que té una trama molt irregular, pròpia de les estructures urbanes medievals. Crida l'atenció un fet en particular: els noms dels carrers no es corresponen amb els sectors d'aquesta trama morfològicament diferenciats, sinó que obeeixen a una motivació que avui pot semblar completament arbitrària. Però és una motivació arrelada històricament, que data d'uns quants segles enrere i que ha mantingut la seva virtualitat fins avui. Com explica Dolors Roigé,

“L'origen d'aquestes denominacions data de les celebracions de la vuitada del Corpus, a partir de la implantació de la festa al segle XV. Però es tractava més d'unes festes de barris que de carrers, entenent com a carrer un vial de traçat sensiblement recte i continu. Així, la denominació de cada carrer no comprèn un tram recte, sinó diversos sectors amb una disposició geomètrica arbitrària.”

(Roigé, 1989, p. 72)

c) Els noms de passos i punts concrets relacionats amb les comunicacions

L'apartat B.c.2 de l'apèndix onomàstic és dedicat als elements de les vies de comunicació que podríem qualificar com a “auxiliars”: és a dir, noms de passos, elements i indrets concrets d'un determinat camí, carretera o vial en general.

Entre els genèrics propis d'aquest apartat podem citar els *graus*, denominació al·lusiva als llocs de pas dels camins de muntanya que presenten una certa dificultat. Al Baix Camp n'hem detectat a l'Albiol, Arbolí, la Febró i la Mussara. Un sentit similar, bé que aplicat a un punt determinat d'una carena, té el nom *portell* (l'hem localitzat a l'Albiol, Colldejou, la Mussara, Pratedip i Riudecanyes). En ocasions, allò que és objecte de nominació és l'encreuament de dues (o més) vies de comunicació; en medi rural, és freqüent que aquest punt sigui conegut com *l'Empalme* (les Borges del Camp, Prades), però en zona urbana no és estrany trobar noms com ara *els Quatre Cantons* (Almóster,

Riudecanyes) o fins i tot *els Cinc Camins* (Reus). Amb caràcter puntual, resten testimonis dels noms dels revolts pronunciats dels camins: els quatre *tombs* registrats a la Mussara i els cinc d'Arbolí, entre altres casos puntuals. Finalment, entre els elements de construcció més complexa, observem que els *ponts* solen tenir una denominació arrelada, amb independència que siguin més importants o menys; n'hem registrat vuit a les Borges i a Vilanova d'Escornalbou, i set a Vilaplana i a Mont-roig del Camp, com a ocurrències més destacades.

6.6. Referència als “altres topònims”

D'acord amb l'esquema bàsic d'ordenació de la toponímia que hem adoptat com a base de la recerca, ens resta només fer una consideració particular dels anomenats “altres topònims”. És a dir, dels noms de lloc que, tot i no referir-se directament al territori “físic” del Baix Camp, han estat “concebuts” o originats d'alguna manera en aquesta comarca. Fem referència, d'una banda, als *exotopònims* -noms aplicats a elements exteriors als municipis en els quals han estat recollits; i, per tant, dotats d'una especial significació per a la gent que els utilitza-, i, de l'altra, als *talassònims* -bàsicament, noms creats i utilitzats pels pescadors del litoral, i aplicats generalment a la “geografia submarina”, tant la més propera a la costa com la de mar endins. Els uns i els altres comprenen un conjunt de topònims que, tot i la irregularitat de les fonts de referència originals, s'apropa a les cinc-centes unitats. Així doncs, tant per la seva diferenciació temàtica com per la seva importància quantitativa, representen un grup toponímic que té unes possibilitats d'estudi específiques i no massa explorades (125). Nosaltres, com a complement de les consideracions exposades tot al llarg del capítol, hem volgut fer tan sols unes referències de síntesi sobre el tema, a partir dels materials triats, ordenats i sistematitzats de l'apèndix onomàstic.

6.6.1. Els exotopònims

L'inventari i l'estudi dels exotopònims del Baix Camp se circumscriu, estrictament, als municipis dels quals es disposa d'un recull onomàstic de caràcter integral -única font, als nostres efectes, en què per regla general hi ha constància d'aquest tipus de toponímia.

La raó que en els inventaris o reculls de toponímia integrals s'hagin pres en consideració aquests noms radica, a criteri nostre, en una circumstància concreta. És a dir, en el fet que a les primeres “instruccions” per a la recollida de topònims, les *Normes* de Coromines-Ribas de 1936 (126), s'assenyalessin els “Llocs de fora terme, però molt vistents o de molta renomada” com a concepte a tenir en compte a l'enquesta de camp. Com a conseqüència d'aquesta “previsió metodològica”, la major part de reculls onomàstics elaborats d'acord amb els criteris esmentats (ja des de l'estudi pioner de Cristòfor Cardús, sobre Sant Pere de Riudebitlles) han incorporat un apartat específic

sobre aquests noms -que nosaltres, als efectes de l'estudi que ens ocupa i prenent com a referència el marc municipal de cada inventari, hem anomenat *exotopònims*.

Disposar, a la pràctica, de l' "exotoponímia" dels municipis de la comarca significa tenir unes possibilitats d'anàlisi de la relació entre els *noms* i el *territori* diferents de les habituals. Dit d'una altra manera: per una exigència de mètode hem hagut d'estudiar la toponímia del Baix Camp prenent la divisió municipal com a punt de partida. Això ens ha portat inevitablement -malgrat les prevencions que hàgim pogut adoptar- a privilegiar una certa òptica "local" a l'hora d'abordar la recerca material; poques vegades hem tingut l'ocasió de transcendir aquesta òptica i exercitar, en relació amb els elements del territori d'abast supralocal, un punt de vista més "general". Ara se'ns presenta, amb els exotopònims, una possibilitat en aquest sentit. I l'única recança nostra és el fet de no poder disposar d'una base de noms més homogènia i més regular.

En un sentit global, hem de dir que l'exotoponímia de la comarca ens permet, per damunt de tot, construir una imatge de la geografia del Baix Camp força "equànime" -o, com a mínim, més "equànime" que la que tindriem estrictament a partir dels noms circumscrits a cada demarcació municipal. Tanmateix, cal tenir també presents les distorsions que es poden produir a l'hora de triar els topònims més representatius al nivell supramunicipal. A la pràctica tenim que, en ocasions, s'han interpretat com a exotopònims noms circumscrits al veïnatge immediat del lloc on s'ha realitzat l'enquesta; altres vegades, la llista s'ha limitat a un conjunt de noms d'indrets que un determinat terme "va perdre" en ocasió d'un plet històric amb els municipis veïns; fins i tot hi ha hagut cops en què la relació d'exotopònims ha consistit tan sols en la menció dels nuclis de població de l'entorn d'un municipi concret. Enfront d'aquests enfocaments més parcials, els noms que hem incorporat a l'apartat C.a. de l'apèndix onomàstic hem procurat que tinguessin, com a tret comú, una significació emblemàtica al nivell supramunicipal. I, a partir d'aquestes llistes de noms, hem elaborat la llista de topònims que hem considerat de major significació (que, com es podrà observar, afecta el conjunt del Camp de Tarragona):

. l'Abellera
. els Altars

- . les Antenes de la Mussara
- . Alzina del Mas de Borbó (o Alzina Rodona) (l'Aleixar)
- . Avencs de la Febró
- . el Campament (o Castillejos)
- . Cap de Salou
- . Coll d'Albarca
- . Coll d'Alforja
- . Coll de Balaguer
- . Coll de la Batalla
- . Escornalbou
- . la Farola (illa de Buda)
- . Font Major (l'Albiol)
- . el Mar
- . Mare de Déu de la Roca
- . Mas d'en Toni (Mont-ral)
- . la Mola (de Colldejou)
- . Moll de Tarragona
- . el Montagut
- . el Montmell
- . Montsant
- . els Motllats
- . Muntanya del Prat (o puig de Cabrafiga)
- . la Nuclear
- . Pantà de Riudecanyes
- . Pedrera del Còbic (Castellvell)
- . Puig de Gallicant
- . Puig d'en Cama
- . Riu Siurana
- . Serra de l'Abellera
- . Salou
- . el Salt (l'Aleixar)
- . Tarragona

Com a complement de la llista, assenyalarem que al recull onomàstic de la Mussara hi ha algunes mencions d'exotopònims molt particulars. D'entrada, criden l'atenció cinc denominacions precedides del genèric 'muntanya', al·lusives de forma genèrica a conjunts muntanyosos perceptibles des del poble (127): *les Muntanyes de la Neu* (concretament, els Pirineus), *les Muntanyes d'Aragó*, *les Muntanyes del Priorat*, *les Muntanyes de Cardó* i *les Muntanyes de Tivissa*. D'altra part, un altre topònim peculiar que recull l'autor és *les Mallorquines*, al·lusiú a les muntanyes de Mallorca, que es diu que els mussarencs arriben a veure en dies molt clars i freds (Amigó, 1963, p. 98). Finalment, hem considerat també dins aquest grup un altre nom singular, *les Nevadores*,

considerades en el pla local com “unes boires que assenyalen un determinat estat atmosfèric” (*Ibid.*, p. 99).

6.6.2. Els talassònims

Com succeïa en relació amb l'oronímia costanera (apartat A.a.4), el recull de talassònims del Baix Camp es limita als tres municipis del litoral: Cambrils, Mont-roig del Camp i Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant. En aquest sentit, i des del punt de vista de la informació de base, la desigualtat de les fonts de referència de caràcter municipal ens ha portat a extreure la major part de les dades de l'estudi sobre talassonímia de Maria Teresa Montaña (Montaña, 1991).

L'estudi dels talassònims planteja, en qualsevol cas, un problema metodològic que cal no deixar de banda. Els noms de mar endins, per la seva naturalesa, tenen ben poc a veure amb la resta de noms considerats fins ara -en definitiva, els noms de la “terra ferma”-: tant en relació amb els conceptes designats, com pel que fa a la seva “territorialitat” (en el sentit en què és interpretat habitualment aquest terme). En molts casos, no es coneix amb precisió el seu abast espacial (pel fet de ser, generalment, invisibles des de l'exterior); a diferència de la resta de noms, tampoc es poden “atribuir” a un terme concret, ja que les demarcacions municipals no s'estenen al mar. Per tant, és important tenir present que estem davant una classe de noms molt lligada a la “percepció en directe” dels seus usuaris principals: els pescadors i la gent de mar. I, com a conseqüència d'això, subjectes a un marge de variabilitat molt més gran que el de la resta de topònims.

Del conjunt de talassònims de l'apèndix onomàstic, hem de subratllar que els que hem atribuït al terme de Cambrils constitueixen el grup més important. La raó d'aquest fet és simple: Cambrils ha estat, i encara és, un port de pesca rellevant; i una bona part dels talassònims de la costa del Baix Camp, d'acord amb les dades de M.T. Montaña, foren obtinguts mitjançant enquesta a pescadors de la població esmentada. Quant als genèrics que apareixen amb més freqüència, assenyalarem els següents:

- . Barbada ("Lloc on s'acaba el terreny brut i comença el net". Montaña, 1991, p. 25)
- . Faralló ("Roca petita". *Ibid.*, p. 27)
- . Fondal ("Gran depressió o profunditat". DCVB, 5, p. 954)
- . Freu ("Espai lliure sotaigüat". Montaña, *Ibid.*, p. 28)
- . Punta ("Part més avançada d'una roca". *Ibid.*, p. 32-33)
- . Roca ("Pedra més gran que el faralló". *Ibid.*, p. 29)
- . Sapa ("Roca amb alga, sota l'aigua". *Ibid.*, p. 30)

Un altre aspecte significatiu dels topònims recollits és la tendència que mostren d'ésser formats no tant a partir d'un genèric, a la manera convencional, sinó utilitzant una gamma de referents molt diversos (i fent un ús molt freqüent de la metonímia). Concretament, una de les fórmules més habituals per fixar un punt determinat del fons marí és al·ludir a algun vestigi de vaixell o embarcació enfonsada. Es tracta, en qualsevol cas, d'uns elements que per al pescador són de coneixença imprescindible, en dos sentits: d'una banda, perquè poden constituir un perill per a les xarxes; de l'altra, perquè sovint en aquests vestigis hi ha associats uns determinats caladors. Com a exemples, citarem alguns casos de talassònims d'aquest tipus (inclosos a l'apartat corresponent del terme de Cambrils):

- . l'Àncora del Més Alt
- . el Vapor de l'Arbret
- . el Barquet de la Badia
- . la Barca Cremada
- . l'Àncora del Carrasclet
- . l'Àncora de Dinou
- . el Vapor de Fora Montsianell
- . el Barquet del Sorral
- . la Barca del Xarpa

Notes

- (1) Parlem, als efectes del nostre estudi, de la noció de "sistema" en sentit filosòfic, entesa bàsicament com a 'conjunt integrat' i aplicada, en el nostre cas, al corpus global de topònims existents al territori del Baix Camp. Malgrat que hi pugui haver unes certes similituds d'enfocament, la nostra anàlisi se situa al marge dels plantejaments explícitament 'sistèmics', que en el camp de la toponímia han cristal·litzat en aportacions significatives com les d'Enric Guiter i Francis Manzano. Vegeu, respecte d'aquesta línia, la valoració que Maria Àngels Vidal fa d'algunes de les aportacions, que a la Catalunya Nord han tingut un cert arrelament (Vidal, 1991).
- (2) Dins aquesta xifra no hi ha compresos ni els "exotopònims" ni els "talassònims", considerats, als efectes de la tesi, com unes categories toponímiques molt diferenciades de la resta (i objecte, per aquest motiu, d'un tractament a part).
- (3) La dada ha estat extreta d'Institut d'Estadística de Catalunya, *Anuari estadístic de Catalunya 1994-1995*.
- (4) L'estimació més elevada sobre la toponímia global de Catalunya que coneixem fins ara és la de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, en relació amb la seva cartografia a escala 1:5.000. Concretament, en dos articles recents sobre la base de dades toponímica d'aqueix organisme s'assenyalava que, per als 6.331 fulls de l'Ortofotomapa de Catalunya a escala 1:5.000, la mitjana de topònims se situava al voltant dels 60 per a cada full. Partint d'aquestes xifres, un simple càlcul permet parlar d'una xifra global de 379.860 topònims. Vegeu, al respecte, Lleonart (1993) i Lleonart i Parella (1994).
- (5) Cal recordar que, malgrat que es disposi de vint inventaris onomàstics, els termes municipals estudiats són, estrictament, dinou, atès que Vilaplana i la Mussara constitueixen des de 1961 una única entitat municipal. Globalment, el nombre actual de municipis del Baix Camp és de vint-i-vuit.
- (6) Vegeu, sobre la qüestió, les consideracions que fem als capítols 3 i 5 d'aquesta tesi.
- (7) Vegeu, sobre aquesta qüestió, dins el capítol 4, l'epígraf 4.1.4.
- (8) Cal puntualitzar, en qualsevol cas, que el fenomen del despoblament rural amb caràcter radical (o sigui, fins al punt de l'abandó total dels nuclis) es va localitzar sobretot a les comarques muntanyenques del país; singularment a la zona pirinenca i prepirinenca. Dins les comarques meridionals, el sector de les Muntanyes de Prades va resultar també fortament afectat: el cas esmentat de la Mussara n'és un bon exemple.
- (9) En aquest sentit, Madoz (ed. de 1985, p. 168) i Iglésies (1929, p. 111).

(10) Sobre la transcendència toponímica de les partides de terra, i sobre la necessitat de prendre aquest concepte com a “referència vertebradora” a l’hora d’organitzar un recull onomàstic, vegeu Amigó (1989 i 1999).

(11) Cal tenir present que al quadre 6.4 hem quantificat els noms de les partides de terra dins l’epígraf general de “noms de paratges”, que inclou, a més de les partides, els boscos i els indrets d’una transcendència territorial similar (en el sentit de l’ “extensió”).

(12) Respecte d’aquesta qüestió, convé recordar que ens estem referint sempre (com hem explicat al capítol 5) a la toponímia viva de la comarca; si hi afegíssim els topònims fora d’ús, el nombre absolut de noms de partides s’incrementaria de forma significativa, ja que gairebé a tots els inventaris onomàstics els pretèrits de partides hi tenen una rellevància considerable.

(13) En un sentit molt similar s’expressa Dauzat en relació amb la toponímia del territori francès:

“És impossible (...) establir una delimitació entre els noms dels paratges i els dels accidents del terreny, que sempre es troben amalgamats.”

(Dauzat, 1932, p. 9)

(14) Amb tot, el nombre global de topònims del terme de Cambrils s’ha de considerar com a estimat a la baixa, atès que el seu inventari complet és encara en curs d’elaboració. D’altra part, a l’hora d’establir comparacions també és important tenir present el “biaix subjectiu” que sovint tenen els reculls; biaix que sovint afecta no tant el nombre de topònims existents com la seva adscripció a un determinat grup o tipologia.

(15) Atesa la posició topogràficament enlairada de la Mussara i el caràcter secaner del seu terme -al qual es refereixen els autors citats a la nota 9-, interpretem la profusió de fonts testimoniades toponímicament com una manifestació clara del “principi de negativitat relativa”, al qual al·ludíem al capítol primer, nota 21.

(16) Subratllarem que la major part d’aquests odònims corresponen a la xarxa antiga de camins que creuava els tres termes esmentats. En qualsevol cas, cal notar que la significació toponímica de la xarxa de camins antics és considerable gairebé a tots els termes de la comarca, i que mereixeria una anàlisi detallada. És significatiu recordar, en aquest punt, que una de les conclusions principals de la tesi doctoral de Jaume Font, dedicada a l’estudi de la gènesi i el desenvolupament de la xarxa viària catalana moderna, és que la trama general de carreteres va formar-se al marge de la trama de camins existents (especialment al nivell local), i que el “triomf” final de la *carretera* sobre el *camí* (en sentit conceptual) va implicar un empobriment i una simplificació extraordinaris de l’esquema de comunicacions preexistent. (Font, 1999).

(17) En aquest sentit, Dorion i Poirier (1975), p. 99, i Kremer (1995), pp. 33-34. De la mateixa manera que l’onomasiologia parteix de la “idea” o del “significat” per a estudiar

específicament els noms (a la inversa d'allò que seria la perspectiva *semasiològica*), nosaltres, en aquest epígraf i en els dos següents, com a criteri general, seguirem una orientació equiparable: partim del coneixement de la diversitat interna del territori del Baix Camp (que hem estudiat, sobretot, als capítols 4 i 5) i disposem, també, de l'inventari general de la toponímia de la comarca (apèndix onomàstic): ara es tracta de veure en quina mesura aquella diversitat territorial de la comarca és caracteritzada, delimitada i matisada per aquest conjunt de noms.

(18) Sobre l'artificiositat de la distinció entre "toponímia major" i "toponímia menor", i altres categories derivades d'aquestes, vegeu Moreu-Rey (1982).

(19) Hem formulat i desenvolupat teòricament aquest principi a Tort, 1999b.

(20) Vegeu una notícia àmplia, molt documentada i geogràficament molt rica, sobre els sentits d'aquesta paraula, i sobre les seves implicacions toponímiques, a l'article *coll* del *DECat*, II, pp. 821-827.

(21) Tal vegada per aquest motiu no és tractat de forma específica a l'*OnoCat*.

(22) Sobre l'ús del terme *aigua* en el sentit de "riu" o "corrent fluvial", vegeu l'article *aigua* a *DECat*, I, especialment pp. 90-91.

(23) Com a complement de l'*OnoCat*, val la pena llegir l'article *prat* del *DECat* (VI, pp. 772-774), amb referències geogràfiques i toponímiques molt significatives.

(24) La vila mateixa de Prades, situada al cor del massís del seu nom i a una altitud de 950 m, és tinguda per una de les més enlairades de les comarques meridionals del Principat. Un dels tractadistes que s'hi ha referit, Ramon Amigó, la descriu en els termes següents: "Pel paisatge que l'envolta, per la sequedat i la puresa de la seva atmosfera i per les temperatures baixes de tot l'any, té l'aspecte d'una població d'alta muntanya, encara que només sigui a uns vint-i-vuit km de la mar." (Amigó, 1985, p. 27).

(25) Coromines se'n fa ressò de forma explícita (*OnoCat*, IV, p. 433). Nosaltres ho hem observat en termes idèntics, sobre el mateix terreny, i així ho hem reflectit en alguns treballs (Tort i Morera, 1988). A criteri nostre, seria recomanable que la forma oficial del nom fos *el Pradip*, de manera que reflectís aquesta particularitat de la pronúncia (i per una simple qüestió de coherència en relació amb els altres noms del nomenclàtor municipal, que respecten com a principi els usos locals: per exemple, *els Prats de Rei* i *Prats de Lluçanès*).

(26) Vegeu també, en la perspectiva de la primeria del segle, les consideracions d'Emili Morera sobre la funció de la ciutat com a cruïlla de comunicacions (Morera, *GGCat*, pp. 630-631); i, per a la darrera època, la valoració que en fa Pere Anguera (*GGCC*, 1982, VII, pp. 174-175).

(27) La riera de Riudecols, com altres cursos fluvials del Baix Camp que provenen de l'arc muntanyós prelitoral i desenvolupen el seu curs baix a través de la plana litoral -riera d'Alforja, riera de Riudoms, o de Maspujols, riu de Llastres, etc.-, té una llera que en alguns punts és força ampla i pedregosa. Això té l'explicació en un fet topogràfic: l'apreciable desnivell del curs fluvial al sector de capçalera, i el contrast que es produeix, en el seu perfil, a partir del moment en què arriba a la plana. No és estrany, en aquest context, que sigui a la zona de contacte o de transició entre "muntanya" i "plana" -zona on està enclavat, precisament, el nucli de Riudecols- on el llit fluvial presenti unes acumulacions de còdols més importants. Vegeu també, al respecte, Jové (1990), volum I, p. 39; i, molt especialment, la fotografia de la portada.

(28) En aquest sentit, Pere Anguera, *GGCC*, VII, p. 210.

(29) Pere Anguera (*Ibid.*, p. 208), l'any 1982, atribuïa un 15% del territori municipal a "bosc i botjar".

(30) El nom oficial del municipi és actualment Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant. Tanmateix, als efectes del text, i amb la finalitat d'evitar un to excessivament perifràstic, utilitzem la forma abreviada 'Vandellòs'.

(31) Vegeu, en aquest sentit, *GGCC*, VII, p. 274, i Coromines, *OnoCat*, VII, p. 444.

(32) Pere Anguera, *GGCC*, VII, p. 276.

(33) Coromines, *OnoCat*, IV, pp. 334-335. Respecte al nom *Gavadà*, s'inclina per considerar-lo derivat del nom de persona germànic GAWITA.

(34) S'ha de tenir present que el territori del terme de Vandellòs és, en molts sentits, completament oposat al de la franja litoral del Baix Camp en general: muntanyenc (malgrat la proximitat al mar), alterós, isolat respecte als nuclis de la costa i escassament poblat en qualsevol època. Des del punt de vista geogràfic no pot estranyar, doncs, que l'ocupació humana d'aquest territori fos tardana (i, en qualsevol cas, posterior als processos de colonització originària del litoral i de les terres més planeres de la comarca).

(35) Vegeu Maristany (1982), p. 117.

(36) El determinatiu "d'Escornalbou", aplicat a Vilanova, recorda la pertinença del poble a l'antiga baronia del mateix nom. El castell i convent, que n'havien estat el centre, estan ara compresos dins el terme municipal de Riudecanyes, veí al de Vilanova.

(37) Maristany (1982, p. 22) explica que al nivell de la pronúncia local coexisteixen les formes *l'Arbocet* i *l'Arboç*, mentre que en els documents sol aparèixer aquesta última.

(38) Com a municipi, el nom oficial és 'Vinyols i els Arcs'. Nosaltres l'esmentem habitualment amb la forma simple 'Vinyols'.

(39) En aquest sentit, Anguera, *GGCC*, VII, p. 226.

(40) Vegeu, a títol comparatiu, altres topònims formats sobre el mot “vinya” a *OnoCat*, VIII, pp. 76-78. Vegeu també DOGC 1101, p. 607.

(41) Vegeu, al respecte, Anguera (*Ibid.*), p. 228.

(42) Ens hem basat, com a referència, en les etimologies que ens han semblat geogràficament més versemblants, d’acord amb els arguments que hem desenvolupat més amunt. En els casos d’etimologies insegures o discutides (la Selva o Riudecols, per exemple) ens hem guiat per interpretacions basades en criteris de coherència territorial.

(43) No hem anotat Masboquera ni Masriudoms. En el primer cas, perquè hi ha una certa base per pensar que “boquera” és un nom al·lusiú a la topografia particular del terreny (en aquest sentit, Coromines, *OnoCat*, V, p. 214), tot i que no es pot descartar que en aquest cas tingui un origen antroponímic. Respecte a Masriudoms, es planteja el dubte sobre si *riudoms* és aquí, originàriament, nom de poble o nom de persona. És versemblant pensar que estem davant un nom relacionat d’alguna manera amb la vila de Riudoms, atesa la proximitat física amb aquesta població del centre de la comarca.

(44) En particular, termes com Colldejou, Pratedip i l’Hospitalet de l’Infant es caracteritzen per tenir una orografia molt complexa, tot i que amb unes altituds mitjanes inferiors a les de les Muntanyes de Prades. Cal subratllar, en qualsevol cas, que a cap dels tres termes esmentats no s’ha fet el recull integral de la seva onomàstica; si se n’hagués fet algun, estem segurs que la xifra de genèrics oronímics detectats hauria estat molt més elevada.

(45) La pronúncia local de puget és *putxèt*.

(46) Convé notar, en el cas del terme de Vandellòs i l’Hospitalet de l’Infant, que el fet de no disposar d’un recull onomàstic de caràcter integral ens obliga a anar amb molta cautela a l’hora de considerar, sigui d’una forma global o tan sols parcial, la seva toponímia.

(47) Segons Amigó, a la Mussara s’identifiquen amb aquest terme les “amples faixes de terreny, lleugerament inclinat i generalment conreable que hi ha sobre els cingles, però que es troben a la vegada al peu d’un altre cingle. També són anomenades *recingles*” (Amigó, 1963, p. 30).

(48) Els *cinglalls* són “faixes superiors de cingle formant un conjunt successiu d’esglaons irregulars, estrets i poc alts cadascun per si, i per entre els quals és possible transitar però no de cultivar” (Amigó, 1963, p. 25). En un sentit similar s’expressa Manent, quan indica que “un cinglall fa escales, i un cingle és una paret llisa” (Manent, 1973-1974, p. 168).

(49) Hi ha algun cas de *serreta* a Colldejou i a Vandellòs, però més aviat creiem que es tracta d’una variant en diminutiu de ‘serra’.

(50) En relació amb l'ús de *serret*, Manent assenyala que “és curiós constatar que l'ús de ‘serret’ és general a l’Aleixar per a designar un aturonament qualsevol. La gent coneix mots com ‘pujol’ i ‘turó’, però a l’hora de donar un nom propi emprava sempre *serret*.” (Manent, 1962, p. 16)

(51) A criteri nostre, la major presència toponímica d’ ‘obacs’ s’explica per una raó geogràfica: essent l’ ‘obac’, per definició, la zona menys exposada a la llum del sol, és habitual que hi siguin possibles uns aprofitaments agronòmics significatius (per exemple, forestals). En canvi, el ‘solà’ -indret que es caracteritza per la seva exposició al sol-, quan coincideix amb terrenys pedregosos i eixuts, no sol tenir cap possibilitat d’aprofitament agronòmic. Això explicaria, en definitiva, que en general hi hagi més topònims al·lusius a la primera circumstància que no a la segona; generalment l’home no dona nom a aquells sectors del territori que considera desproveïts d’interès.

(52) Explica Coromines que l’accepció de *coll* com a ‘pujol’ “és avui estranya al català central i desconeguda o poc conscient en la major part dels nostres parlants. Però la zona en què això domina és vasta. No se’n comencen a trobar gaires proves fins a les serres entre el Camp i l’Ebre (...). A la Ribera d’Ebre (...) hi ha potser la zona de màxima intensitat (...). Això ja comença una mica a les Garrigues (...), però sobretot en el Priorat (*DECat*, II, p. 825).

(53) D’acord amb la seqüència toponímica que hem detectat en relació amb aquest terme, la isoglossa que marca l’ús de la doble accepció de “coll” discorreria pel sector occidental i sud-occidental del Baix Camp, i es correspondria força bé amb les consideracions de Coromines recollides a la nota anterior. Amb tot, per part nostra hem de fer dues precisions importants: la primera, que als termes septentrionals de la comarca (per exemple, a Prades i a Alforja) hi ha una gran profusió de ‘colls’ i ‘collets’, que podrien tenir els dos sentits (perquè, encara que siguin “depressions de la carena”, se solen correspondre amb indrets força elevats); això només es podria aclarir mitjançant enquestes de camp molt específiques. La segona precisió és que, als termes de l’extrem sud-occidental del Baix Camp (Vandellòs, Pratdip, Colldejou), la manca de reculls toponímics integrals ens impedeix aportar dades tan concretes com les de Riudecanyes o de Vilanova d’Escornalbou. Finalment, i en relació amb el *coll de Balaguer* -un dels topònims més coneguts de la part meridional de la comarca, i documentat ja l’any 1302-, cal dir que aquí el terme ‘coll’ pot tenir també els dos sentits esmentats: d’una banda, perquè identifica “la important serra que domina la costa entre l’Hospitalet i l’Ametlla” (Coromines, *OnoCat*, II, p. 317); de l’altra, perquè constitueix un lloc de pas gairebé obligat -del nord cap al sud, o a la inversa- des de temps immemorials (vegeu, en aquest sentit, *GGCC*, VII, p. 277).

(54) Cal dir, però, que els topònims respectius tenen més aviat el sentit de ‘partida de terra’, si més no actualment.

(55) La forma més usual, a nivell local, comporta la pèrdua de la -s- intervocàlica: *les Lloanques del Po*.

(56) Amigó defineix les *puntes* com a “ereccions de roca en vessants de cingle o prominències en un cingle o en una serra” (Amigó, 1963, p. 31). A la Mussara, una de les més conegudes és la *punta de les Airasses*, a la qual Coromines dedica un comentari específic (vegeu “Airasses”, *OnoCat*, II, p. 44).

(57) *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1983, p. 1.033. Coromines constata l’arrelament i l’antiguitat documental de *mola* com a nom orogràfic, i ho fonamenta en la circumstància de ser una aplicació analògica de la “mola” del molí (llatí MOLA): “Com a nom orogràfic, *mola* prové també d’això, molt naturalment per comparació en la forma de les grans moles pètries de les serres, de contorn arrodonit i de parets enrondants quasi aplomades, amb la colossal mola d’un molí gegant o ciclòpic.” (*DECat*, V, p. 739).

(58) La Mola d’Estat, situada a la partió dels termes de Prades, Mont-ral, Vimbodí i Montblanc, és coneguda també com *el Pla de la Mola*, *la Mola dels Quatre Termes* o simplement com *la Mola*. Situada a la serra del Bosc, i amb una altitud de 1.120 m, és un dels punts més significats i de més popularitat de les Muntanyes de Prades. Amigó (1985, p. 131) explica que es començà a conèixer com a Mola d’Estat d’ençà que el Bosc de Poblet (que s’estén al seu vessant nord) passà a propietat estatal, el segle passat.

(59) Es tracta d’una dada que caldria posar en relació amb diversos factors geogràfics, com ara el paper que ha jugat Prades al llarg de la història com a capital de comtat i nucli més important de les Muntanyes de Prades (cosa que comportà la presència de nombrosos camins i dels corresponents passos muntanyencs); o bé el caràcter sinuós i trencat del terme, en gran part cobert de bosc (a diferència, per exemple, de la Mussara, on la presència de la roca nua és molt més important).

(60) En el sentit expressat, Coromines el considera un mot cabdal en la Romània. Al *DECat*, II, p. 849, assenyala: “Aquest tipus CUMBA, ‘vall’, està arreladíssim i és un mot cabdal de la llengua de tots els temps, en els dominis francès (*combe*), occità (*comba...*) així com en tota la terra catalana i en la Gàl·lia cisalpina; val a dir que per l’oest la seva àrea no passa dels límits del català i el bearnès. Però entre nosaltres res més difós: i és un mot documentat copiosament des dels orígens de la llengua, i de significat uniforme arreu: pertot un séc o solc de mediocre profunditat en un vessant de muntanya, o entre dos serrats.”

(61) Aquest sentit, en general, és vàlid per a tota la comarca; tot i això, amb aquest mot en ocasions es vol al·ludir tan sols a la idea genèrica de fondalada. Per exemple, respecte a la Mussara, Amigó assenyala que, quan es parla de ‘clot’, “es tracta de reduïdes extensions planeres vorejades de terres més altes” (Amigó, 1963, p. 72). Així mateix, segons explica l’autor esmentat, la distinció *clot/clotada* és una simple qüestió de dimensions (o sigui, que al nivell local, una ‘clotada’ és una fondalada més gran que un ‘clot’).

(62) Interpretem que aquesta *foia* detectada a Alforja té unes certes connotacions d’excepcionalitat, atès que no ens consta que se’n registri cap més a tota la comarca. El

terme, previsiblement originari del llatí FOVEA ('clot'), i d'ascendència mossàrab, és considerat per Coromines com a totalment autòcton de València (*DECat*, II, p. 27).

(63) Hem pogut observar que la major part de vegades que el genèric 'cova' apareix a la toponímia de la comarca, el genèric 'cova', fa referència a la idea de "cavitat en general"; és a dir, tant allò que seria pròpiament una 'cova' (forat d'una certa envergadura), com les cavitats menys pregones, conegudes habitualment amb el nom de 'balmes'.

(64) Malgrat que la forma del topònim sigui plural, els Avencs de la Febró constitueixen una única cavitat. La raó d'aquesta "pluralització" tal vegada està en el fet que, per la part exterior, la roca del voltant de l'avenc té moltes fissures, i arriba a donar la sensació, d'entrada, que hi ha més d'una cavitat. Vegeu, sobre aquest indret, a l'apèndix fotogràfic, l'epígraf B.1.d.

(65) Com a variants de *pla* hem detectat, a la toponímia de la comarca, les següents: *plans*, *plana*, *planes*, *planet*, *planeta* i *planot*. A la pràctica, no hem observat que les variacions de sentit entre unes i altres fossin prou significatives com per arribar a parlar de categories diferenciades.

(66) Per regla general, fem referència als "plans" en sentit topogràfic: és a dir, els indrets predominantment planers identificats amb un topònim que inclou el genèric *pla* (o alguna de les seves variants). Tot i que hem volgut considerar a banda les partides de terra que inclouen, en el seu nom, el terme "pla", som conscients que sovint és molt difícil -i fins i tot impossible- destriar una classe de topònims de l'altra.

(67) Les úniques excepcions a la tendència general dels municipis de la plana són Almostrer (9 casos) i Castellvell (6). Així i tot, com es pot observar a la cartografia (vegeu, per exemple, el mapa general), tots dos municipis tenen, sobretot a la part nord dels respectius termes, un relleu bastant accidentat.

(68) Segons Dorion (1998, p. 8), el principi de negativitat relativa va ser observat per primer cop (als inicis del segle XX) en l'àmbit dels noms topogràfics, pel toponimista rus F.P. Savarensky. Posteriorment, un altre especialista rus, V.A. Nikonov, el va observar en relació amb els noms amb connotacions polítiques.

(69) Cal tenir present que en aquest epígraf fem referència als topònims al·lusius estrictament al medi físic. En abordar la toponímia relacionada amb l'activitat humana tractarem els noms dels elements hidronímics que són fruit de la intervenció humana (com ara mines, fonts de construcció artificial, basses o recs).

(70) Sobre la hidronímia de Vilaplana, Manent assenyala el següent: "Al terme hi ha uns cursos d'aigua que poden ésser considerats rieres (però que els vilaplanencs anomenen 'rius'), i uns quants barrancs i rases. La distinció entre 'barranc' i 'rasa' és imprecisa, però hi ha una preferència pel segon mot" (Manent, 1969-1970, p. 79).

(71) En aquest sentit, Coromines assenyala que “en el període arcaic [de la llengua catalana], *riu* designa un curs d'aigua modest, si fa no fa com en llatí”. El mateix autor explica que no és fins al segle XIV que comença a detectar-se, a la documentació, el sentit que s'ha donat modernament a aquesta paraula (*DECat*, VII, p. 339).

(72) Cal tenir present que a Prades només hem registrat una riera, i és l'únic municipi de la zona (és a dir, de l'àmbit de les Muntanyes de Prades) que en té.

(73) Del conjunt dels termes de la plana del Baix Camp, Reus és el que presenta una xarxa hidrogràfica més complexa al nivell local. La toponímia hi assenyala la presència de 13 *rieres*, 38 *barrancs*, 4 *rases* i una *aigüera* (equiparable a barranc). A criteri nostre, aquesta complexitat deriva de dos factors físics concrets: d'una banda la topografia del terme, d'un perfil gairebé horitzontal, i de l'altra la litologia, marcada pel predomini de sediments tous del quaternari. En aquest context, la xarxa de rieres i barrancs (que segueix una direcció bàsica NW-SE) adopta una estructura escassament jerarquitzada, que toponímicament és força difícil d'interpretar (a causa de la concurrència de noms i de la complexitat de la trama d'afluents i subafluents, agreujada per les obres de sanejament modernes). Com a il·lustració de la problemàtica, es pot consultar la descripció que fa Amigó (1988) d'alguns corrents que creuen el terme: la riera del Molinet (p. 364), el barranc del Castellet (p. 159), o la riera de la Quadra (p. 466).

(74) Vegeu, al respecte, el comentari que transcrivíem a la nota 70.

(75) L'antiguitat de *barranc* com a nom comú de la llengua catalana (argumentada per Coromines al *DECat*, a l'article citat al text) ha estat posada en dubte per Moreu-Rey, que considera que per via documental es pot provar que dins el domini català, i d'una forma bastant general, el terme *torrent* es va utilitzar abans (tot i que, paulatinament, aniria sent substituït per *barranc*). Vegeu, al respecte, Moreu-Rey (1982), *Un sobrevingut: barranc*. SOBI, X, pp. 10-11. També és significatiu, al respecte, el comentari que fa Amigó sobre aquesta qüestió, dins de l'estudi sobre la toponímia de Castellvell: “En tota la documentació antiga els solcs per on s'escorren les aigües són anomenats *torrents*. Actualment a Castellvell aquest mot ha caigut en desuetud i ha estat substituït per *barranc* o per *riera*. La gent sap què vol dir ‘torrent’, però en el seu llenguatge habitual no empra aquest vocable” (Amigó, 1968, p. 36).

(76) Sobre el peculiar “comportament” toponímic dels barrancs i dels cursos d'aigua menors, vegeu Amigó (1999), pp. 64-66. És significatiu l'exemple que cita d'un corrent fluvial del Baix Camp, que en menys de deu quilòmetres de recorregut canvia nou vegades de nom.

(77) Convé tenir present, en qualsevol cas, que hi ha una fluctuació notable en l'ús dels conceptes relatius al cursos d'aigua menors. I això no és una cosa d'ara. A propòsit de la hidronímia del terme d'Almoster, per exemple, Amigó explica que “antigament, hom feia poca distinció entre riera, torrent, barranc i riera. Veiem un mateix accident qualificat adés d'una manera, adés d'una altra, com en el cas de Torrent Comú (any 1520) i Riera Comuna

(any 1541), Torrent de les Tries i Rasa de les Tries (ambdós del segle XV)". (Amigó, 1968, p. 94)

(78) Creiem avinent subratllar que l'article *aigua*, desenvolupat al tom I del *DECat*, pp. 90-100, és especialment ric en referències toponímiques, dialectològiques i geogràfiques en general.

(79) Coromines atribueix al terme *aigüera* un sentit equivalent a "rec", més que no pas a "barranc" (*DECat*, I, p. 95). No sembla que aquest sigui el sentit prevalent al Baix Camp. De tota manera, tornem a referir-nos al terme *aigua* en parlar de les "mines", a l'apartat b) de l'epígraf 6.5.2.

(80) El terme *toll*, que Coromines qualifica de "mot peculiar del català", és d'origen incert però podria provenir del cèltic TULLOS, 'clot' (*DECat*, VIII, p. 539).

(81) En aquest sentit, Coromines, *DECat*, II, pp. 768-769. Segons aquest autor, és probable que es tracti d' "un derivat antiquíssim de l'ètimon de *clot*, format ja en època pre-romana."

(82) En qualsevol cas, cal tenir present que hem registrat un altre *riu Llastres* a la comarca; concretament, aplicat a un afluent de la riera de Maspujols, en terme de Riudoms. Sembla ser, però, que es tracta d'un corrent d'un abast molt local i d'escassa rellevància. Vegeu, al respecte, l'estudi toponímic sobre Riudoms (Perea, 1978, p. 321).

(83) Concretament Estrabó la situa en un punt indeterminat, entre el Soúkron [Xúquer] i les boques de l'Íber [Ebre], i a la rodalia de Sagoúnton [Sagunt]. Vegeu, sobre aquesta qüestió, García Bellido, 1945, pp. 134-141.

(84) Al capítol cinquè de la tesi, epígraf 5.3.3, hem explicat els criteris bàsics d'ordenació de la toponímia seguits, i hem tractat d'analitzar-los des d'una perspectiva crítica.

(85) Globalment, hem detectat un total de 1.841 partides, que representen l'11,2% del total de la toponímia comarcal. En alguns municipis, com Reus o Riudoms, els noms de partides signifiquen prop de la meitat del total dels noms relatius al medi físic.

(86) Amigó (1999), p. 64.

(87) Situada, precisament, "vora el riu Brugent" (Manent, 1981, p. 47).

(88) Segons Amigó, aquest paratge pren el nom d' "un gran clot per a recollir-hi neu", situat prop del coll del camí de Vilaplana (Amigó, 1963, p. 95).

(89) Volem fer notar que un dels noms de les partides de Vilaplana és *la Cingla*, que, en canvi, no ens havia aparegut com a genèric oronímic (a diferència del que succeïa a la Mussara, terme veí de Vilaplana).

(90) Vegeu, en aquest sentit, Coromines (1965), volum I, pp. 23-25 i 269-279.

(91) Cal tenir present que a Catalunya, per regla general, el terme *mas* designa no solament una “casa” sinó el conjunt d’una propietat rústica, integrada pels camps, els boscos i les terres de pastura, a més de l’habitatge. Des de la perspectiva històrica, com a “unitat bàsica” del poblament va tenir un caràcter força generalitzat en els dominis de la denominada Catalunya Vella. La importància del *mas* com a institució i com a peça clau en el món agrari tradicional és tractada per Ignasi Terradas (1984), *El món històric de les masies*. Barcelona, Curial. Des de l’òptica de la geografia hi fa referència Joan Vilà (1973), *El món rural a Catalunya*. Barcelona, Curial; en particular, al capítol titulat “El mas, una creació pirinenca”, pp. 63-78.

(92) Segons Dolors Roigé, es devia tractar d’ “una propietat de l’ ‘Infermer’ d’Escornalbou, una de les dignitats que formaven part de l’antiga canònica del convent” (Roigé, 1989, p. 231).

(93) En aquest cas el nom al·ludeix a l’antic terme de la Pobla d’en Taudell (Jové, 1998, p. 366), que al segle XIV tenia jurisdicció pròpia, bé que subjecta a la batllia de Mont-roig (*Ibid*, pp. 15-16). El nom *pobla*, de tota manera, evidencia el sentit de “lloc de repoblació” que va tenir l’indret (Coromines, al *DECat*, VI, p. 626, explica que és un derivat postverbal de *poblar*).

(94) Sens dubte, es tracta d’un dels topònims territorialment més significatius del sud del Baix Camp. D’etimologia àrab (l’àrab *rihà* equival a “moli”), Coromines s’hi refereix expressament (citant també altres indrets del domini anomenats així) a *OnoCat*, VI, p. 390. En relació amb els vint-i-nou noms de partides formats sobre aquesta arrel, cal dir que, en la pràctica totalitat dels casos, a la dita arrel se li ha afegit un complement antropònimic.

(95) Aquest “comportament toponímic” l’hem detectat també en altres indrets del domini, coincidint amb l’existència d’unitats orogràfiques d’una certa envergadura. Així, al Pallars Jussà, el mapa comarcal nº 25, de l’ICC (edició de 1995), dins l’àmbit general del *Montsec d’Ares* figuren quatre topònims, d’abast més reduït, formats sobre l’arrel “Montsec”: *Montsec d’Alsamora*, *Montsec de Castellnou*, *Montsec d’Alzina* i *Montsec de Badià*.

(96) Malgrat que aquesta toponímia pot semblar, a primera vista, escassament transcendent, el seu estudi aprofundit pot posar en evidència una riquesa i una diversificació remarcables. Com a exemple en aquest sentit podem esmentar el cas, a Mallorca, dels anomenats “colls de tords”: és a dir, dels indrets on els caçadors paren trampes per a caçar tords. Onofre Rullan, al terme d’Esporles (de 62 km²), en va detectar uns 180: una xifra prou indicativa de la importància, en aquell municipi, d’aquesta “microtoponímia”. Vegeu, al respecte, Onofre Rullan (1986), *Els noms dels colls de tords d’Esporles, Vall de Superna i Banyalbufar oriental*. Dins SOBI, XXIII, març, pp. 244-251.

(97) Explica Amigó que el bosc conegut com la Fageda és, en realitat, un bosc d’alzina i pi. D’acord amb la informació de què disposa, assenyala que “no hi ha record d’haver-hi vist

mai faigs” (Amigó, 1985, p. 133). En qualsevol cas hem de fer notar que, des del punt de vista biogeogràfic, és versemblant que a les Muntanyes de Prades hagi existit, en temps pretèrits, una formació boscosa constituïda per faigs, que podria haver donat origen al topònim. Tant per l’altitud com pel microclima de la zona, com també pel substrat litològic, hi ha unes condicions adients per a la presència -si més no puntual- d’aquesta espècie.

(98) Bàsicament el bosc de Poblet queda comprès dins el terme municipal de Vimbodí. Amb tot, Amigó, en el seu inventari toponímic de Prades, dóna notícia d’un sector del bosc que podria formar part del terme d’aquesta vila. (Amigó, 1985, pp. 227-228). Per a una notícia històrica detallada del bosc de Poblet vegeu Iglésies-Santasusagna (1929), pp. 71-73.

(99) Cal puntualitzar, en qualsevol cas, que estem parlant d’una classe de noms que només sol ser considerada als inventaris onomàstics. Tan sols excepcionalment aquests topònims consten a les sèries cartogràfiques oficials. Això explica que hi hagi, al mapa 6.6, un contrast tan marcat entre uns municipis i uns altres.

(100) Sobre la toponímia de les urbanitzacions del litoral de Catalunya, vegeu Tort (1999a). La mateixa qüestió, a les Illes Balears, és tractada per Picornell (1982).

(101) Un dels casos que il·lustra amb més claredat la transcendència territorial de les urbanitzacions és el de *Miami* (o *Miami Platja*), a Mont-roig del Camp. Considerat avui dia com un “barri” d’aquest municipi, la seva trama urbana és, almenys, cinc vegades més extensa que la de la capitalitat del terme. Segons Jové, “té catalogades 26 avingudes, 94 carrers, 17 places i dos passeigs”, xifres que permeten fer-se una idea del seu impacte urbanístic (Jové, 1998, p. 483).

(102) D’acord amb la informació concreta sobre cadascuna, aportada per Amigó (1988).

(103) Entre els barris de Reus cal esmentar, per l’interès toponímic que té, el de *l’Isla* (nom que cal posar en relació amb el nom del nucli de les Irlles, a Riudecols). Amigó dóna una pista d’interès sobre l’origen del nom: “Quan les aigües de la riera no estaven desviades (...) aquest barri quedava pràcticament *aïllat* quan venia una torrentada (Amigó, 1988, p. 291) [La cursiva és nostra].

(104) En el cas de Cambrils, l’afirmació transcrita segurament s’hauria de matisar si disposéssim de més dades (ja hem indicat que ens hem basat en un recull onomàstic en curs d’elaboració). Creiem que els 38 noms de casa registrats amb les formes *cal* / *ca la* hauran augmentat un cop enllestit el recull. Pel que fa a Reus, el fet d’haver detectat només 7 noms de casa amb *cal* ens fa pensar que aquesta forma de nominar ha desaparegut, coincidint amb el creixement i la consolidació progressiva de la ciutat (fenomen que, de fet, és normal i lògic: la formació de la ciutat implica en bona mesura la pèrdua dels esquemes nominatius tradicionals (de base, sobretot, rural) i, correlativament, la configuració d’una toponímia planificada i reconeguda al nivell administratiu (carrers, places, avingudes, etc.).

- (105) Sobre els masos de Capafonts, és significatiu el comentari de Manent: “A diferència de la Febró, l’Albiol, la Mussara o Alcover, a Capafonts a penes hi ha masos. La majoria són casetes o sopluis per refugiar-s’hi o passar-hi algun dia per la collita. Antigament hi havien viscut, a tres o quatre” (Manent, 1981, pp. 38-39).
- (106) Notem que, a Riudoms, hem registrat en els noms de casa l’ús de la forma *ca*, al costat de *cal* i *ca la*.
- (107) Un dels masos de més rellevància de la Febró, al nivell municipal i també comarcal, és el denominat *Mas dels Frares*. Manent explica que és “el més conegut i vistent del terme. Pertanyia a la Cartoixa i sembla que havia estat una dependència d’Escala Dei” (Manent, 1973-1974, p. 181).
- (108) En el cas de la Mussara cal tenir present que, al nivell local, s’utilitzen de forma indistinta les formes *cal* / *ca la* i el genèric *mas* (Amigó, 1963, p. 86). En relació amb el procés d’abandó que va patir el terme a l’inici dels anys 60, Amigó explica que, en el moment d’emprendre el treball, la majoria de masos eren en ruïnes o desapareguts; i que, en definitiva, es van perdre primer els masos que el nucli (*Ibid*, pp. 86-91).
- (109) Els 668 noms de *masos*, extrets d’Amigó (1988) i recollits a l’apèndix onomàstic, són en qualsevol cas referències de toponímia vigent -circumstància que els atorga un innegable valor afegit. Si es consideressin també els topònims pretèrits, la xifra pujaria encara d’una forma significativa. D’altra part, l’observació de la llista permet detectar nombroses reiteracions de noms, cosa molt normal dins un conjunt toponímic tan extens. Són remarcables els casos de *Batlle* (3 cops), *Cases* (5), *Fàbregues* (6), *Frare Sord* (2), *Pedrol* (3), *Llaurador* (3), *Vermell* (3), *Mas del Senyor* (3) i *Mas dels Capellans* (3).
- (110) Es tracta, a més, d’un nom curiós: *xalet del Krone*. Segons Manent, que el registrà a l’inici dels anys 60, *Krone* és un renom, que prenia com a referència l’anomenat ‘Circ Krone’ (Manent, 1962, p. 81).
- (111) Principi que esmentàvem, en aquest mateix capítol, en parlar del terme *pla*. Vegeu, al respecte, la nota 68.
- (112) Sobre el reflex de les activitats agràries i de la cultura rural a la toponímia del Camp de Tarragona (bé en general, bé en relació amb alguns municipis concrets), vegeu els articles monogràfics d’Albert Manent que citem a la bibliografia. En particular: Manent (1980b i 1995); secundàriament: Manent (1984a, 1984b, 1988 i 1990). En conjunt, es tracta d’interpretacions temàtiques de la toponímia de la comarca, basades en l’estudi comparatiu de sèries de noms extretes dels mateixos inventaris onomàstics sobre els quals nosaltres hem treballat.
- (113) De fet, la tendència detectada al Baix Camp (predomini bastant general de *caseta* sobre *maset*) permet matisar la consideració genèrica de Coromines, en el sentit que “*maset* esdevé molt usat al sud de la línia Lleida-Segarra” (*DECat*, VII, p. 418).

(114) Tot i que les 63 fonts de la Mussara poden semblar l'indici d'una gran abundor d'aigua, la realitat del seu territori és precisament la contrària. Concretament, Amigó explica en aquest sentit que “a la Mussara, tret de la font del Poble, de la font Freda, la del Pistol i alguna altra, totes les deus són d'aigua escassíssima. En general no ragen, sinó que el líquid aflora i resta estacionat en un clot, a vegades protegit per una capelleta de pedra” (Amigó, 1963, p. 43). A criteri nostre, amb el terme *font* ens trobem (com succeïa amb el terme *pla* a les zones de muntanya) davant una altra manifestació concreta de l'anomenat “principi de negativitat relativa”.

(115) Tot i que, en principi, els termes ‘font’ i ‘mina’ al·ludeixen a conceptes diferents (segons el *Diccionari de la llengua catalana*, una *font* és l’ “indret on l'aigua subterrània brolla o surt a la superfície de la terra”, mentre que una *mina* és l’ “excavació subterrània feta per captar i conduir aigües”), en alguns sectors de la comarca el sentit de ‘font’ que acabem d'esmentar s'aplica també al terme ‘mina’. Manent ho constata a Vilaplana: “Mai no és gaire clara la distinció entre *fonts* i *mines*. Sovint usen tots dos mots indistintament, llevat de les fonts de la muntanya” (Manent, 1969-1970, p. 82).

(116) L'observació de Perea a propòsit del caràcter modern del mot *mina* es correspon amb les conclusions a què arriba Coromines en estudiar-ne l'etimologia. Concretament, aquest autor explica que es tracta d'un terme provinent del cèltic, que va donar lloc, originàriament, a ‘mena’ (forma que va perdurar a nivell dialectal, aplicada a la idea de ‘mina d'extracció de mineral’ fins fa relativament poc) i, més tard, per influència del francès, a ‘mina’. Tot i que aquesta influència és moderna, Coromines considera que “l'accepció on *mina* és més fonament arrelada i degué generalitzar-se més antigament és en les perforacions per proveir d'aigua (...)” (*DECat*, V, p. 565). Cal dir, d'altra part, en relació amb Riudoms, que Perea considera que la denominada *mina de l'Alqueria* és una de les més antigues, ja que li consta com a documentada l'any 1343 (Perea, 1978, p. 323).

(117) La profusió de *mines* al terme de Reus cal posar-la en relació amb la importància que hi tenen, també, els masos. De les 140 que hi hem registrat, en 45 casos el topònim fa referència al mas al qual es vincula la mina. Amigó ho explica clarament: “El subsòl del terme de Reus està perforat per una extensa xarxa de mines, algunes de les quals abandonades, però moltes d'elles en servei actiu. La majoria dels masos una mica importants tenen la seva mina pròpia; en altres casos les mines pertanyen a la Societat de Regants” (Amigó, 1958, p. 13).

(118) En els vuit casos en què Manent detecta el genèric *aigua* a l'Aleixar, el sentit sempre és el de ‘mina’. En el cas de la que rep el nom d'*Aigua Sana*, l'autor esmenta documentació de l'inici del segle XVIII. Vegeu, al respecte, Manent, 1962, pp. 26-27.

(119) Les úniques excepcions, en tot cas, serien la capital i els nuclis de la franja litoral, que han sofert a les darreres dècades unes transformacions urbanístiques molt importants i correlatives a la recessió de l'espai agrari. Tot i això, els referents toponímics relacionats amb les activitats agrícoles i ramaderes tradicionals continuen sent rellevants en els sectors

més “perifèrics” (o sigui, més allunyats de les àrees estrictament urbanes) d’aquests mateixos termes.

(120) Essencialment, els *forns* de la comarca són de pa, d’obra o de calç; els *molins*, fariners o d’oli, i les *premses*, d’oli o de vi). L’ambivalència que comporta aquesta diversitat de funcions (si més no, de cara a la interpretació de la toponímia) queda reflectida en un text d’E. Perea relatiu als molins del terme de Riudoms:

“Per raó de la producció abundant de cereals, Riudoms tenia bons molins i personal molt qualificat (...) Els primers eren fariners (...) i quasi tots eren d’aigua o de vent; més tard, el camp d’aplicació fou ampliat a la producció d’olis, si bé en aquest darrer cas amb l’anomenada *premsa*.”

(Perea, 1978, p. 330)

(121) Utilitzem el terme *odonímia* en el sentit de “conjunt de topònims relatius a les vies de comunicació en general”. Vegeu, al respecte, Dorion i Poirier, 1975, p. 99.

(122) Cal dir, de tota manera, que en el cas de Mont-roig hem comptabilitzat tan sols els noms dels carrers del nucli tradicional. Si hi afegíssim els noms dels carrers de les urbanitzacions i dels barris nous, la xifra final seria molt més elevada.

(123) Cal tenir present que moltes vies de comunicació identificades com a *carreteres* corresponen, actualment, a vies totalment urbanes -i es comporten, per tant, com a carrers. En molts casos, a més, poden haver perdut des de fa temps la qualificació administrativa de “carretera”.

(124) Sobre la qüestió de la interferència entre política i toponímia vegeu, amb caràcter general, Moreu-Rey (1974) i Dorion (1998); al nivell concret de Reus, vegeu el treball de Ramon Amigó *Influència de la política en la denominació de les vies urbanes reusenques* (inclòs a Manent i Veny, curadors, 1988).

(125) N’és una excepció molt significativa, pel que fa a la talassonímia de la meitat meridional del Principat, el documentat estudi de Maria Teresa Montaña i Martí que hem citat en altres capítols de la tesi i que, pel seu caràcter pioner, mereix ser destacat en particular. Vegeu, a l’apartat de les fonts toponímiques, Montaña (1991).

(126) Vegeu, sobre aquesta qüestió, les consideracions exposades al capítol cinquè, epígraf 5.3.2.2, de la tesi.

(127) Cal tenir present que la Mussara, nucli situat a la ratlla dels mil metres d’altitud i en un emplaçament panoràmic, és una de les millors mirandes del Camp de Tarragona i de les terres veïnes.

CONCLUSIONS

“Tot és solidari del tot.”

Jules Michelet

“No es tracta d’enciclopedisme, sinó d’esperit: perquè entre l’home i el medi s’interposa la idea, tot connectant l’un amb l’altre.”

Lucien Febvre, capítol de conclusions de *La Terra i l’evolució humana*

“No hi ha ciència, no hi ha progrés en el coneixement sense amor, sense passió, sense una identificació més o menys profunda de l’investigador amb l’objecte d’estudi (...). Tal vegada es podrà aplicar una tècnica d’una forma rutinària, amb pura objectivitat; però mai no es podrà arribar a descobrir res de nou si l’investigador no s’implica per complet en la qüestió que intenta aclarir.”

Suzanne Daveau, *A “Terra” dos homens, uma palavra carregada de sentidos*

“Però hem viscut per salvar-vos els mots,
per retornar-vos el nom de cada cosa,
perquè seguíssiu el recte camí
d’accés al ple domini de la terra.”

Salvador Espriu, *Les cançons d’Ariadna*

“Ser és, essencialment, ser memòria.”

Emilio Lledó

“El veritable, i potser únic, problema d’una tesi és acabar-la.”

Josep Pons [apunt d’una conversa informal]

El 1962, el geògraf britànic H.C. Darby, en considerar els problemes que comporta la descripció en geografia, feia referència a la dificultat de convertir una impressió visual en una seqüència de paraules. Tot citant Humboldt, esmentava que “la millor descripció és aquella a través de la qual l’orella es converteix en un ull”. I tot comparant, des d’aquesta perspectiva, el punt de vista de la geografia amb el punt de vista de la història, arribava a la conclusió següent:

“Una sèrie de fets geogràfics és molt més difícil de presentar que una sèrie de fets històrics. En el temps, els esdeveniments se succeeixen d’una forma encadenada, de tal manera que la “juxtaposició en el temps” resulta més fàcil de convertir en paraula escrita que la “juxtaposició en l’espai”. La descripció geogràfica és inevitablement més difícil d’aconseguir, de forma satisfactòria, que la narració històrica.”

(Darby, 1962, p. 2)

Si hem triat aquest text de Darby com a referència inicial de les conclusions de la tesi és perquè hem pensat que resumia d’una forma concisa allò que, en el fons, és un dels problemes inherents al coneixement geogràfic -i, per tant, inherent a una tesi que, com assenyalàvem a l’inici, preteníem que fos essencialment de “geografia”. Fem referència a la qüestió del tractament *unitari* d’una matèria que, per la seva pròpia naturalesa, tendeix a la multiplicat temàtica. Un problema que ha estat present en la geografia de tots els temps, i que continua estant viu a l’actualitat, per més que l’expansió acadèmica de la disciplina geogràfica, al nivell internacional, hagi creat un cert distanciament entre el treball quotidià dels geògrafs i la reflexió sobre el sentit i la raó de ser del coneixement geogràfic. Però aquesta reflexió, en qualsevol cas, continua sent necessària: en un món en què el progrés en el coneixement és acompanyat d’una especialització i d’una compartimentació creixent de tots els sabers, i en què l’expansió de la informació és correlativa a la impossibilitat, per part del ciutadà, de captar allò que és veritablement significatiu, pensem que seria bo replantejar el paper que pot jugar la geografia com a “pedagogia bàsica del món”. Volem recordar, en aquest sentit, unes paraules que Nicolás Ortega escrivia el 1987:

“Només mantenint aquesta voluntat d’unitat, aquesta consciència que la geografia demana actituds integradores i no separatives, es pot justificar avui, a criteri meu,

el nostre camp del coneixement. Això no vol dir negar l'especialització (...), però sí l' 'especialisme' “.

(Ortega, 1987, pp. 113-114)

En aquesta tessitura el nostre esforç principal, al llarg de la realització del treball, ha estat orientat en el sentit de fer veure i de posar en relleu els lligams entre el territori i els noms de lloc; concretament, entre un àmbit de territori prèviament delimitat (el Baix Camp) i els noms de lloc que hi fan referència. Podriem dir que, en situar-nos davant el problema que esmenta Darby en el seu text -tal vegada el problema clau de la geografia-, hem procurat donar-hi una resposta determinada; és a dir, que de totes les facetes i de tots els temes que tenen relació amb el territori a estudiar, hem triat, específicament, la toponímia. Un àmbit situat a la cruïlla de tres grans camps del coneixement -la geografia, la història, la lingüística- i que, justament per la seva naturalesa multidisciplinar, ens ha permès treballar amb més comoditat que si haguéssim triat un tema de caire més restringit. Escollir la toponímia com a àmbit o tema d'estudi ens ha servit per moure'ns, durant tota l'anàlisi, en un terreny que exclou les aproximacions acadèmiques convencionals (que, d'entrada, situen el geògraf davant la disjuntiva 'geografia física/geografia humana) i que demana posar en pràctica, amb tota l'amplitud possible, una manera "global" d'entendre el coneixement geogràfic. Desconeixem, en qualsevol cas, fins a quin punt hem reeixit en el nostre propòsit; però pensem que, d'una manera o d'una altra, hem arribat a cridar l'atenció sobre un fet prou important: que entre els noms i el territori hi ha una relació que va més enllà d'una simple "juxtaposició". Hi ha, a criteri nostre, una veritable *correlació*; és a dir, una relació recíproca. Entre els geògrafs clàssics apareix sovint la preocupació que la geografia no esdevingui una "ciència llibresca", reduïda a llistes interminables de noms. Nosaltres, d'acord amb els arguments desenvolupats al llarg del treball, compartim la mateixa preocupació i, d'una manera semblant, defensem la conveniència d'anar més enllà. El simple "enunciat" de noms no és, en si mateix, geogràfic. La geografia, en tot cas, comença a partir del moment en què fem servir els noms per "descriure", "interpretar" o "explicar" el territori amb la màxima veracitat, i amb tot el rigor i tota la precisió possibles.

Fins aquí hem desenvolupat una reflexió de síntesi sobre la geografia, fonamentada en el treball que hem dut a terme. Tanmateix, no volem que sigui interpretada com la conclusió única de la recerca. En realitat, l'hem concebuda com la primera fita de la sèrie de conclusions que exposem a continuació. Una sèrie que no hem volgut circumscriure a l'estructura bàsica de la tesi (primera part/segona part), o a l'enunciat successiu dels capítols, sinó que hem construït des d'un plantejament global i unitari de l'estudi. Tot i això, a fi de donar-li un fil vertebrador, l'hem organitzat en epígrafs, seguint un ordre numèric convencional i independent de l'ordre dels apartats amb què hem estructurat el treball.

1. Hem pogut constatar, amb motiu del desenvolupament del treball, que la toponímia té una dimensió geogràfica que no s'esgota en els aspectes purament "locacionals". Darrere de cada nom hi ha una *genealogia* (també podríem parlar d'*etiologia*) que, més enllà del seu estricte contingut filològic (o concretament, etimològic) té una relació directa amb l'*espai*, amb totes les seves implicacions. L'aspecte estrictament locacional de la toponímia pot ser objecte de representació en un mapa; ara bé, els aspectes "genealògics", en gran part, només poden ser abordats a partir d'un coneixement ampli i detallat del territori. En aquest sentit, hem de dir que, de cara al nostre treball, l'estudi de la toponímia del Baix Camp ha estat factible en la mesura que disposàvem d'unes fonts toponímiques molt detallades, que ens aportaven una informació àmplia i diversa sobre les particularitats territorials, el sentit i la història de cada topònim.

2. L'estudi dels noms de lloc no es pot restringir a un camp del coneixement concret i delimitat. En el concepte de *nom de lloc* hi ha components que tenen a veure amb camps de coneixement força diversos, per bé que interrelacionats. Una aproximació científicament rigorosa a aquest concepte demana partir de la premissa que les perspectives d'anàlisi diferents de la nostra ens poden aportar elements i resultats útils per a la nostra pròpia recerca. En qualsevol cas, cal no perdre de vista, des del punt de vista metodològic, la noció de *relativitat* -present d'una forma constant en tot allò que fa referència a la toponímia. La idea mateixa de "nom de lloc", abordada des del punt de vista filosòfic, ha estat posada en qüestió pels especialistes. D'una banda, el concepte de "nom" no admet una definició única; de l'altra, el concepte de "lloc" presenta unes dificultats de caracterització molt grans quan es tracta de concretar el seu valor d'una

forma exacta i inequívoca. Nosaltres mateixos hem pogut constatar, al llarg de la investigació, que els autors dels inventaris onomàstics dubtaven a l'hora de considerar si un determinat nom es podia qualificar de *nom de lloc* (i tal vegada diferien entre si, en el moment de prendre una decisió). A criteri nostre, la difícil objectivació del concepte de topònim -dificultat que, d'una forma clara, només es presenta en casos puntuals- no ha de ser una excusa per desautoritzar la recerca toponímica feta amb criteris rigorosos; ans al contrari: hauria de ser la il·lustració viva de la relativitat inherent a aquest camp, que demana a l'estudiós, tal vegada amb més força que en altres disciplines, que actuï amb la màxima dosi possible de prudència, sensibilitat i sentit comú. Sobre aquesta qüestió concreta, fem nostres les tesis de l'artista alemany i teòric de l'art Jürgen Partenheimer, que defensa la necessitat que una obra sigui fruit, alhora, de la reflexió i de l'emoció:

“La reflexió és en l'obra tant com l'emoció, i l'emoció, per a mi, només pot trobar-se en una obra d'art si ve des de la distància, des del discurs de la reflexió.”

(Partenheimer, segons Maya Aguiriano, 1993, p. 5)

3. Dins la disciplina geogràfica, entesa en una perspectiva històrica, hi ha una línia d'estudi i de reflexió que pren en consideració els noms geogràfics en general, i, d'una manera particular, els noms de lloc. Entre els autors antics, hi ha aportacions escrites d'Homer i Estrabó que avui dia continuen mantenint essencialment la seva validesa. Entre els autors clàssics, el valor geogràfic de la toponímia és defensat d'una forma explícita, i amb un plantejament culturalment obert, per Vidal de la Blache, Carl Sauer, H.C. Darby o Pau Vila. Modernament, des de corrents geogràfics innovadors com la denominada “geografia del lloc” s'ha reivindicat la necessitat d'abordar amb profunditat l'estudi d'aquest camp. Pensem que aquesta “reivindicació” no és conjuntural ni fruit d'una moda, sinó que es fonamenta en el convenciment que els noms de lloc -cada nom de lloc concret- tenen una “càrrega geogràfica” d'un extraordinari valor potencial. El seu aprofitament depèn tan sols de la voluntat, per part de l'investigador, d'immergir-se de ple en l'estudi de l'espai, buscant el fet concret i real però sense defugir la necessària base teòrica. En aquest sentit, pensem que aquest és un altre motiu per considerar la recerca toponímica com un camp d'estudi “privilegiat”: pel fet de permetre alhora l'aproximació teòrica i pràctica. En definitiva, per constituir un terreny adequat per

assajar la superació d'allò que és, segons el físic teòric David Jou, un dels grans paranys de la ciència d'avui dia: la contraposició entre ciències i humanitats, entre física i poesia, entre experiència i experiment (Jou, 1991, p. 6).

4. En qualsevol cas, més enllà dels propòsits i de les declaracions de principis, és important ser conscients dels problemes i de les mancances que comporta en l'actualitat estudiar, des d'una perspectiva concreta, la toponímia de Catalunya. Començant pel problema principal: la progressiva pèrdua d'allò que, en algun moment de la recerca, hem anomenat "la memòria col·lectiva del territori", expressada a través dels topònims. En aquest sentit, pensem que continua sent plenament vigent la segona conclusió que formulava Joan Miralles al Congrés d'Onomàstica de Barcelona de 1992:

"Sembla clar que hi ha camps de l'onomàstica que convé que siguin conreats de manera prioritària, ja que el procés de pèrdua progressiva hi és palès. Per tant, la recollida d'aquests materials és clarament peremptòria. Pens en els malnoms, en el cas de l'antroponímia, i en els topònims de la costa i, en general, de les zones d'urbanització, sobretot, en el cas de la toponímia."

(Miralles, 1992, p. 149)

Els inventaris onomàstics de base municipal, sobre els quals hem fonamentat la segona part de la tesi, afecten menys del 10% de la totalitat del territori de Catalunya. Això vol dir, a la pràctica, que és impossible dur a terme un estudi de les característiques del nostre en altres indrets del país i sobre una base similar (cal tenir present que, al Baix Camp, el percentatge significava el 66% del total). És imprescindible, doncs, de cara al futur, l'impuls dels estudis de toponímia integrals i de base municipal. D'una forma correlativa, és imprescindible que aquests estudis siguin abordats des d'uns plantejaments metodològics que tinguin compte els aspectes geogràfics, al costat dels històrics i dels estrictament filològics.

5. En el cas concret de l'estudi de la comarca, la fiabilitat i la relativa homogeneïtat de les fonts de què disposàvem ens ha permès de desenvolupar l'anàlisi en diversos plans o nivells. En particular, a través de la quantificació detallada de la toponímia hem obtingut uns resultats que en bona part creiem que són extrapolables al conjunt de Catalunya. Per

aquesta via, hem arribat igualment a la conclusió que calen encara molts estudis empírics de base si es vol aspirar a un coneixement detallat i homogeni de la toponímia del país, i si es vol aprofitar plenament el seu potencial de cara a la geografia. En aquest context, pensem que no és sobrer subratllar la importància de la recerca onomàstica duta a terme des de finals dels anys cinquanta pels diversos estudiosos del Baix Camp -que no té punt de comparació, ni en extensió ni en profunditat, a la resta de Catalunya. En un sentit global, es tracta d'un model, d'un punt de referència i d'una mesura d'allò que es pot arribar a fer en un camp com el que ens ocupa, malgrat que les possibilitats materials siguin limitades.

6. En el pla concret del nostre estudi, una de les primeres qüestions que ens hem hagut de plantejar en profunditat ha estat l'ordenació i la sistematització dels topònims. I no per una simple pruija acadèmica, sinó com una condició estructural de la recerca; és a dir, com a requisit bàsic per a donar al conjunt dels noms una "xarxa referencial" lògica al nivell de l'espai. Estudiades les diverses fórmules i propostes existents al respecte, hem arribat a la conclusió que era impossible establir una tipologia única, de valor general i aplicable a qualsevol territori. Partint d'aquesta base, hem elaborat una tipologia d'ordenació específica per a la toponímia de la comarca, que hem fonamentat en els trets geogràfics bàsics del seu territori. Des del punt de vista metodològic, ha estat igualment imprescindible preparar un 'corpus' de toponímia adequat a les nostres necessitats, i que fos operatiu a la pràctica. Aquest 'corpus' l'hem identificat com la *toponímia bàsica* de la comarca. Tal com hem tingut ocasió de definir-lo, consisteix en el conjunt de noms de lloc que es pot considerar com a vigent dins la demarcació estudiada. Globalment representa un total d'unes disset mil unitats toponímiques, que es reparteixen entre els vint-i-nou municipis (inclòs l'antic terme de la Mussara) del Baix Camp.

7. Des de la perspectiva de la distribució temàtica, una tercera part de la 'toponímia bàsica' correspon a elements de caràcter físic, mentre que les altres dues terceres parts fan referència a l'activitat humana, en el sentit més general de l'expressió. Tot i aquesta diferent importància quantitativa, hem tingut ocasió de constatar -i d'assenyalar en el seu moment- que la seva significació territorial no té el mateix valor. La toponímia del medi físic és més variada al nivell del detall; té una diversificació lèxica més gran i presenta, a més, unes diferències considerables entre uns municipis i uns altres (en funció de la

variació del propi medi físic). En canvi, la toponímia sobre l'activitat humana respon a uns patrons d'articulació més generals i presenta un grau de diversificació interna molt menor.

8. L'estudi de la toponímia de la comarca al nivell del detall ens ha permès, també, detectar unes similituds i unes diferències en la utilització de determinats genèrics molt remarcables. Sobre aquesta base, hem pogut fer en alguns casos una sèrie de precisions de detall sobre l'àmbit concret de distribució de determinats termes de caràcter geogràfic (aspecte que, fins ara, no quedava del tot aclarit en les obres i els diccionaris a l'abast). En aquest sentit, creiem que l'enfocament específicament geogràfic de la recerca ha permès que arribéssim a aquests resultats. L'estudi detallat dels aspectes territorials dels inventaris onomàstics, i la correlació cartogràfica d'aquesta informació, pensem que han estat els factors metodològics fonamentals del procés. En una perspectiva general, les principals conclusions respecte de tot això les podem resumir en els tres punts següents (que, materialment, coincideixen amb les tesis dels tres autors que s'assenyalen):

a) Una de les dificultats més grans que presenta l'estudi de la toponímia concreta és el coneixement del sentit exacte de les denominacions. D'una forma paral·lela s'expressa R. Rousseau en un article de 1960, tot remarcant que "sovint és molt difícil avaluar el valor geogràfic real d'un nom de lloc" (Rousseau, 1960, p. 171).

b) Tal com assenyala el nord-americà Zelinsky, "no hi ha dos termes [en el sentit de 'noms genèrics geogràfics'] que tinguin un mateix àmbit de distribució, o bé similar". L'explicació d'aquest fet, segons l'autor esmentat, és que "els fenòmens objecte de nominació no tenen equivalència d'unes àrees a unes altres" (Zelinsky, 1955, p. 345). Zelinsky es referia a la zona que estudiava aleshores, el nord-est dels Estats Units. Nosaltres ho subscriuim, a partir del nostre estudi, en relació amb l'àmbit del Baix Camp.

c) En una línia semblant a l'anterior, però centrada en l'estudi de l'oronímia del País Valencià, Emili Casanova arribava el 1991 a uns resultats similars. La primera conclusió del seu treball tenia l'enunciat següent: "El treball mostra la incapacitat de definir per a tot el domini lingüístic, basant-se en la significació real, cada apel·latiu, perquè cada mot només pren un significat concret i de vegades oposat, segons les zones i la realitat

oronímica. Només una convenció entre geògrafs i lexicògrafs pot aconseguir una significació estàndard i extensa per a tot el domini lingüístic” (Casanova, 1991, p. 586).

9. Respecte el darrer punt de l'epígraf anterior, pensem que seria una fita important, de cara al futur, encetar un diàleg entre lingüistes i geògrafs de cara a establir la “significació estàndard” del lèxic geogràfic comú, en la línia proposada per Casanova. Ara mateix, en disposar d'una obra de referència en aquest sentit com el *DECat*, de Joan Coromines, considerem que hi ha les condicions per a encetar aquest diàleg sobre una base sòlida. A criteri nostre, aquesta tasca no s'ha d'orientar tant la línia d'establir una “casuística” de termes i de significats inacabable, com en el de posar els fonaments d'un treball de discussió i de depuració terminològica pensat a llarg termini. I, sobretot, tenint present dues coses: el sentit precís del lèxic viu, amb tots els seus matisos, i els criteris essencials de la lògica geogràfica.

10. No és aliena a les consideracions del paràgraf anterior una qüestió que pensem que és significativa de cara a la recerca geogràfica i lingüística comuna en temes de toponímia. Fem referència, en concret, als anomenats *universals*, definits com els “components o processos que poden ser aplicables o aparèixer a les llengües del món de manera general” (en aquest sentit, Duarte, 1983, p. 40). Tot i ser un concepte que ha generat opinions diverses entre els lingüistes, volem deixar apuntat, si més no des d'una perspectiva teòrica, que present a nombrosos paral·lelismes amb la tècnica de treball coneguda entre els geògrafs com a “geografia comparada”; una tècnica que es fonamenta en la comparació dels territoris com a principi metodològic, i que busca en darrera instància el rerefons comú que hi pot haver en la relació entre l'home i el medi, d'uns països a uns altres. En aquest context, si la recerca d'unes constants (o “universals”) entre les llengües comporta una atenció a allò que és el “marc espacial” d'aquestes llengües (o sigui, el territori), el contingut geogràfic potencial d'aquesta perspectiva d'estudi ens sembla, en conseqüència, evident. Per això, des de la nostra òptica particular (o sigui, la de l'espai) ens atrevim a apuntar el possible interès d'aquesta línia de recerca, sempre i quan es plantegi d'una forma oberta; és a dir, amb la voluntat d'integrar aportacions procedents d'altres disciplines.

11. Com a corol·lari de l'estudi, dues observacions finals. L'una en relació amb el treball dut a terme; l'altra, en relació amb el sentit general de la geografia. La primera va en la línia de remarcar que ens movem dins un camp en el qual hem d'estar disposats, permanentment, a arribar a noves conclusions. En el camp de la toponímia, la manca d'una informació de base extensa, homogènia i globalment fiable és, sens dubte, un condicionant de cara al futur. Però és segur que a mesura que es vagin omplint els buits existents, s'aniran depurant les observacions i fent més precisos els resultats de qualsevol recerca. És convenient no perdre de vista, en aquest context, que per a l'estudiós, i per al geògraf en particular, el repte no és arribar a uns resultats perfectament acabats. Més aviat diríem que és donar compte del món, del territori, de la realitat immediata que ens envolta. I que, per definició, està en transformació permanent.

12. La darrera observació apunta cap a una perspectiva més general, i amb ella reprenem el fil de les consideracions que hem anat fent, en diversos capítols i apartats de la tesi, sobre la raó de ser i sobre les possibilitats de la geografia com a eina de coneixement. Es tracta, senzillament, de reivindicar la seva plena validesa i la seva utilitat; sobretot perquè, com a disciplina de síntesi vinculada específicament a l'estudi del món -entès com una globalitat-, ofereix unes possibilitats insospitades per a la sensibilització i l'aprenentatge amb caràcter general. I això, en uns moments de desconcert intel·lectual i de banalització cultural en el pla col·lectiu, pensem que no és poca cosa. Fem nostra en aquest sentit, aplicada a la geografia, una reflexió que l'any 1992 feia Josep Fontana per a la història, amb motiu de la "posada en dubte", per part de cert moviment intel·lectual, de la raó de ser d'aquesta disciplina i de la seva utilitat des del punt de vista social:

"Per desconcertats que puguem sentir-nos, sabem que la nostra obligació és ajudar a fer que es conservi viva, almenys, la capacitat de les nostres generacions per a raonar, preguntar i criticar, mentre, entre tots, refem els programes per a una nova esperança i evitem que, amb l'excusa de la fi de la història, el que ens parin siguin les nostres possibilitats de canviar el present i de construir un futur millor."

(Fontana, 1992, p. 122)

FONTS TOPONÍMIQUES I BIBLIOGRAFIA

“Vengamos ahora a la citación de los autores que los otros libros tienen, que en el vuestro os faltan. El remedio que esto tiene es muy fácil, porque no habéis de hacer otra cosa que buscar un libro que los acote todos, desde la A hasta la Z, como vos decís. Pues ese mismo abecedario pondréis vos en vuestro libro; que, puesto a la clara se vea la mentira, por la poca necesidad que vos teniades de aprovecharos dellos, no importa nada; y quizá alguno habrá tan simple que crea que de todos os habéis aprovechado en la simple y sencilla historia vuestra; y cuando no sirva de otra cosa, por lo menos, servirá aquel largo catálogo de autores a dar de improviso autoridad al libro.”

Miguel de Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*

Hem volgut donar a l'apartat bibliogràfic de la tesi, atès el seu volum i la seva diversificació, un tractament formal semblant al de qualsevol altre capítol. Bàsicament, hem tractat d'organitzar la informació de la forma més lògica i concisa possible, a fi de facilitar la localització de qualsevol referència per part del lector. No obstant això, la complexitat i la diversitat temàtica dels materials, considerats globalment, fa gairebé inútil qualsevol pretensió de presentar-los d'una forma plenament coherent. Atès que els "encavalcaments temàtics", en un coneixement com la geografia, són inevitables, hem preferit guiar-nos essencialment per criteris pràctics. Sobretot perquè, en un estudi com el que hem dut a terme, la bibliografia no pot ser simplement una "garantia de fons" de científicitat; cal que esdevingui, també, un punt de referència vàlid i operatiu per a qualsevol iniciativa de recerca que tingui algun punt en comú amb aquesta.

Hem organitzat la informació d'aquest capítol, doncs, en dos grans apartats. D'una banda, les *fonts toponímiques*, i de l'altra la *bibliografia* en sentit estricte. Les fonts toponímiques apleguen el material que ens ha servit, sobretot, com a base per a la realització de la tesi: els inventaris i reculls de noms, la cartografia i els diccionaris i les obres de referència generals. Essencialment, ens han aportat la matèria primera sobre la qual hem treballat: els topònims. Una matèria que ha estat important per a tota la recerca, però molt especialment per a la segona part. Pel que fa a l'apartat de bibliografia, cal dir que hi hem inclòs totes les referències que, d'una forma directa o indirecta, hem utilitzat per a la redacció del text (amb l'única excepció de les referències d'abast molt concret, explicitades a l'apartat de "notes" de cada capítol). Aquest apartat l'hem estructurat en tres epígrafs: les referències sobre geografia (incloses les qüestions de caràcter metodològic o epistemològic), les referències sobre toponímia i les referències sobre el Camp de Tarragona i el Baix Camp.

A l'hora d'ordenar la informació ens hem guiat, com a criteri bàsic, pel "contingut preferent" de cada títol; en el ben entès que nombrosos títols són difícilment atribuïbles de forma clara en un epígraf o en un altre (per exemple, les obres que posen en relació la geografia amb la toponímia, o les que tracten qüestions de toponímia en el marc concret del Camp de Tarragona). Tots aquests problemes, diguem-ne, de detall, com també les possibles reiteracions haurien estat evitables unificant les referències en una sola llista; tanmateix, pels motius que hem indicat, creiem més operatiu i més orientador a la llarga

per al lector, oferir tota aquesta informació d'una forma mínimament vertebrada. Esperem, doncs, que les possibles confusions a què puguem induir siguin fàcilment superables, i que la proposta d'ordenació que hem adoptat sigui globalment avantatjosa.

I. FONTS TOPONÍMIQUES

a) Inventaris i reculls de noms

b) Cartografia

c) Diccionaris, enciclopèdies i obres de referència generals

a) Inventaris i reculls de noms

AMIGÓ i ANGLÈS, Ramon (1958), *Els noms de lloc de les terres catalanes: Reus*. Barcelona, Societat Catalana de Geografia-Institut d'Estudis Catalans.

AMIGÓ i ANGLÈS, Ramon (1963), *Els topònims del terme municipal i del poble de la Mussara*. Tarragona, Instituto d'Estudios Tarraconenses Ramon Berenguer IV.

AMIGÓ i ANGLÈS, Ramon (1968), *Toponimia dels termes municipals i nuclis de població de Castellvell del Camp i d'Almòster*. Reus, Associació de Estudios Reusenses.

AMIGÓ i ANGLÈS, Ramon (1985), *Noms de lloc i de persona del terme de Prades*. Reus-Prades, Associació d'Estudis Reusencs-Ajuntament de Prades.

AMIGÓ i ANGLÈS, Ramon (1988), *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona, i renoms, del terme de Reus*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

JASSANS, Miquel S. (1991), *Noms de lloc i de persona d'Alforja i Cortiella*. Reus, Centre d'Estudis Comarcals Josep Iglésies.

JOVÉ i HORTONEDA, Ferran (1981), *Toponímia de les Borges del Camp i del seu terme municipal*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana de Geografia.

JOVÉ i HORTONEDA, Ferran (1991), *Història i onomàstica de Riudecols i dels seus agregats, les Irlles i les Voltes* (2 volums). Reus, Centre d'Estudis Comarcals Josep Iglésies.

JOVÉ i HORTONEDA, Ferran (1998), *Estudi onomàstic de la vila i terme de Montroig del Camp*. Exemplar policopiat, cedit per l'autor, sobre el qual hem treballat (i al qual remetem per a totes les referències de la tesi). Publicat com a llibre el 1999, en edició de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

MANENT, Albert (1962), *Toponímia de l'Aleixar i del seu terme*. Tarragona, Instituto de Estudios Tarraconenses Ramón Berenguer IV.

MANENT, Albert (1966), *Toponímia de Maspujols i el seu terme*. "Boletín Arqueológico", any LXVI, pp. 229-244. Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, Tarragona.

MANENT, Albert (1969-1970), *Toponímia de Vilaplana i del seu terme*. "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 33, pp. 77-103.

MANENT, Albert (1973-1974), *Toponímia del terme municipal de la Febró*. "Boletín Arqueológico", època IV, fascicles 121-124. Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, Tarragona.

MANENT, Albert (1981), *Els noms de lloc del terme i del poble de Capafonts*. "Treballs de la Secció de Filologia i Història Literària", 2. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.

MARISTANY i TIÓ, Carles (1982), *Toponímia de Vilanova d'Escornalbou i el seu terme municipal*. Dins "Treballs de la Secció de Filologia i Història Literària", III, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.

MONTAÑA i MARTÍ, Maria Teresa (1991), *Els noms de lloc sotaiguats de la mar sitgetana a la rapitenca*. (3 volums: *Estudi, Inventari i Plànols*.) Tarragona, Diputació de Tarragona.

MOREU-REY, Enric (1976), *Toponímia del terme, actual i pretèrit, de l'Albiol*. "Anuario de Filología", 2, pp. 447-530. Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Barcelona.

PEREA i SIMON, Eugeni (1978), *Toponímia del terme i de la vila de Riudoms*. "Revista Catalana de Geografia", 2, pp. 289-398.

PRATS i SOBREPÈRE, Joan (1978), *Toponímia del terme i del poble d'Arbolí*. "Revista Catalana de Geografia", 3, pp. 447-528.

ROIGÉ i FIGUERAS, Dolors (1989), *Els noms de lloc i de persona de Riudecanyes*. Reus. Centre d'Estudis de la Comarca de Reus.

VIDIELLA RECASENS, Montserrat (1998), *Onomàstica del terme de Cambrils* (treball en curs de realització).

b) Cartografia

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA. *Ortofotomapa de Catalunya*. Escala 1: 5.000.

* Fulls corresponents al bloc nº 445. Barcelona, 1991:

445-4-8 Mas d'en Mestre
445-5-8 Les Irlles
445-7-8 Mas d'en Compte
445-8-8 Les Borges del Camp
445-10-5 Mas de Flassada
445-10-6 Coll de la Batalla
445-11-5 Mas de Galofre
445-11-6 Puig d'en Cama
445-11-7 Almofter
445-12-5 Bonretorn
445-12-6 La Selva del Camp
445-12-7 Mas d'en Barrà
445-12-8 Mas del Brugar

* Fulls corresponents al bloc nº 446. Barcelona, 1986:

446-1-5 Mas de Cirer
446-1-6 Mas d'en Benet
446-1-7 Mas del Belltall
446-1-8 Mas de Sant Ramon
446-2-6 Mas de Reig
446-2-7 Mas d'en Mestre

* Fulls corresponents al bloc nº 471. Barcelona, 1990:

471-11-7 Mas del Bo
471-11-8 Mas de Rioles
471-12-6 Mas del Motarro
471-12-7 Fatxes
471-12-8 Gavada

* Fulls corresponent al bloc nº 472. Barcelona, 1990:

472-1-3 Mas d'en Magrinyà
472-1-4 Mas del Calàs
472-1-6 Mas de Castellnou
472-1-7 Remullà
472-1-8 Vandellòs
472-2-3 La Torre de Fontaubella
472-2-4 Llaberia
472-2-5 Caseta del Melió
472-2-6 Mas d'en Bisbe

472-2-7 Santa Marina
472-2-8 Masboquera
472-3-1 Pradell
472-3-2 Les Comes Joanes
472-3-3 Coll Roig
472-3-4 Colldejou
472-3-5 Mas del Porxo
472-3-6 Prasdip
472-3-7 Mas d'en Pinyol
472-3-8 Masriudoms
472-4-1 Mas de la Xirivia
472-4-2 L'Argentera
472-4-3 Masia del Mió
472-4-4 Rifà
472-4-5 Muntanya Blanca
472-4-6 Mas de Cabrafiga
472-4-7 Les Sorts
472-4-8 Lo Llapassar
472-5-1 Duesaigües
472-5-2 Mas del Parral
472-6-1 Mas d'en Cases
472-6-2 Riudecanyes
472-6-3 L'Arbocet
472-6-4 Mont-roig del Camp
472-7-1 Les Voltes
472-7-2 Botarell
472-7-3 Montbrió del Camp
472-7-4 Mas dels Tegells
472-7-5 Mas de Ballester
472-8-1 Mas d'en Giol
472-8-2 Mas d'en Domènec
472-8-3 Mas del Nuet
472-8-4 La Masieta
472-8-5 Mas del Grifoll
472-8-6 L'Ardiaca
472-9-2 Riudoms
472-9-3 Vinyols
472-9-4 Mas del Carles
472-9-5 Cambrils
472-9-6 Lo Mas del Benito Martí
472-10-3 Mas de Sotorres
472-10-4 Mas de l'Aimat
472-10-5 Punta de la Riera de Riudoms
472-11-3 Aigüesverds
472-11-4 Mas d'en Bosc
472-11-5 Mas de Clariana

*** Fulls corresponents al bloc nº 497. Barcelona, 1987:**

497-11-1 Mas d'Aumet
497-11-2 Los Taixos
497-12-2 L'Abellà
497-12-3 Mas de Xerels

***Fulls corresponents al bloc nº 498. Barcelona, 1991:**

498-1-1 Portal de Llèria
498-1-2 Les Moles
498-1-3 Caseta del Capblanc
498-2-3 L'Almadrava
498-2-4 Port de Calafat
498-3-1 Mas de Soler
498-3-2 Castell del Coll de Balaguer
498-3-3 Plana de Gestell
498-4-1 L'Hospitalet de l'Infant
498-4-2 Punta de Cala Vea
498-5-1 Punta del Riu

c) Diccionaris, enciclopèdies i obres de referència generals

Diccionaris lingüístics

* DECat

COROMINES, Joan (1979-1991), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona, Curial Edicions - Caixa de Pensions, 9 vols.

* DCELC

COROMINES, Joan (1974), *Diccionario crítico-etimológico de la lengua castellana*. Madrid, Gredos, 4 vols.

* OnoCat

COROMINES, Joan (1989-1999) *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona, Curial Edicions-Caixa de Pensions, 8 vols. (El volum I, "Toponímia antiga de les Illes Balears" en col·laboració amb J. Mascaró.)

* DCVB

ALCOVER, A. M.; MOLL, F. de B. (1926-1962), *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca - Barcelona, Moll.

* DFabra

FABRA, Pompeu (1932), *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona, Llibreria Catalònia.

* DIEC

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995), *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona, Palma de Mallorca, València; Institut d'Estudis Catalans.

* DRAE

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (1984), *Diccionario de la lengua española*. Madrid, Espasa Calpe, 2 vols.

Enciclopèdies, obres de referència i altres mencions bibliogràfiques

* DMadoz

MADOZ, Pascual (1845-1850), *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. 16 volums. Madrid. Recopilació dels articles

sobre Catalunya a *Catalunya al 'Diccionario geográfico' de Pascual Madoz* (2 vol.).
Barcelona, Curial, 1985.

* DOGC 1101

"Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya", núm. 1.101, de 2 de febrer de 1989.
Publica l'*Ordre* del Departament de Governació de 20 de desembre de 1988, "per la qual es fa pública la llista de noms oficials dels municipis de Catalunya, de les seves unitats de població i de les entitats municipals descentralitzades".

* GEC

Gran enciclopèdia catalana. Dirigida per J. Carbonell i J. Carreras. 16 volums.
Barcelona, 1969-1983.

* GGCat

Geografia general de Catalunya. Dirigida per F. Carreras Candi. En particular, volum dedicat a la *Província de Tarragona*, a cura d'Emili Morera. Barcelona, editorial Albert Martín, sense data (publicat a l'entorn de 1915).

* GGCC

Gran geografia comarcal de Catalunya. Dirigida per Max Cahner. En particular, volum VII: *El Camp de Tarragona*. Textos de Salvador Rovira, Pere Anguera i Daniel Ventura. Barcelona, 1982.

* LOT

Lleis sobre l'organització territorial de Catalunya:

. Llei 5/1987, de 4 d'abril, del règim provisional i les competències de les Diputacions provincials.

. Llei 6/1987, de 4 d'abril, sobre l'organització comarcal de Catalunya.

. Llei 7/1987, de 4 d'abril, per la qual s'estableixen i regulen les actuacions públiques especials a la conurbació de Barcelona i a les comarques compreses dins la seva zona d'influència directa.

. Llei 8/1987, de 15 d'abril, municipal i de règim local de Catalunya.

* SOBI

Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior. Números I (juny de 1980) a LXXIV (setembre de 1998).

II. BIBLIOGRAFIA

- a) Referències sobre geografia (incloses qüestions metodològiques)
- b) Referències sobre toponímia
- c) Referències sobre el Camp de Tarragona i el Baix Camp

a) Referències sobre geografia (incloses qüestions metodològiques)

AGUIRIANO, Maya (1993), *Jürgen Partenheimer*. Dins "Zehar. Boletín de Arteleku", novembre-desembre, pp. 5-7.

ALBET, Abel (1991), *El pensament geogràfic i la importació de nous conceptes: l'estudi del lloc, per exemple*. Dins SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA, *Primer Congrés Català de Geografia*, vol. IIIa, *Comunicacions*, pp. 3-11.

BAULIG, Henri (1948), *La géographie est-elle une science?*, "Annales de Géographie", LVII, 305, pp. 1-11. Hi ha traducció al castellà a GÓMEZ, J. i altres (1982), pp. 303-310.

BERDOULAY, Vincent (1982), *La métaphore organiciste. Contribution a l'étude du langage des géographes*. "Annales de Géographie", 507, pp. 573-586.

BERDOULAY, Vincent (1988), *Des noms et des lieux. La dynamique du discours géographique*. Paris, Editions CNRS.

BLASI, Pere (1954), *Les terres catalanes*. Barcelona, Aymà.

BRU BISTUER, Josefa (1984), *El término 'till': definiciones y variedades*. "Notes de Geografia Física", 10, pp. 5-10.

BRUNHES, Jean (1921), *Geographie humaine de la France*, volum I. París.

BRUNHES, Jean (1947), *La géographie humaine*. Edició abreviada, a cura de J. Brunhes DELAMARRE i P. DEFFONTAINES. París, P.U.F.

BUTTNER, Anne (1980), *Home, reach and the sense of place*. Dins BUTTNER, A. i SEAMON, D. (editors), *The Human Experience of Space and Place*. Croom Helm, pp. 166-187. Hi ha traducció al castellà, a cura de J. Nogué, a GARCIA RAMON, M.D. (ed.) (1985), pp. 227-241.

CAPEL, Horacio (1981), *Filosofía y ciencia en la Geografía contemporánea. Una introducción a la Geografía*. Barcelona, Barcanova.

CASASSAS, Lluís (1977), *Pau Vila en l'evolució de la geografia catalana*. Pròleg a Pau VILA, *La Divisió Territorial de Catalunya (Selecció d'escrits de Geografia-I)*. Barcelona, Curial, pp. 5-24.

CERDÀ, Ildelfonso (1867), *Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*. (2 toms). Madrid, Imprenta Española.

DAVEAU, Suzanne (1998), *A "Terra" dos Homens, uma palavra carregada de sentidos*. "Cadernos de Geografia", 17, pp. 61-64. Coimbra, F.L.U.C.

DARBY, H.C. (1962), *The problem of geographical description*. "Transactions and Papers", 30, pp. 1-14. Institute of British Geographers, London.

DORION, H. (1972), *Definition et portée de la conscience territoriale en géographie politique*. Dins *International Geography 1972*. Toronto, University of Toronto Press. Volum 1, pp. 517-571.

DORION, H. (1997), *Musique et géographie*. Dins *Pom pom pom pom: Musiques et caetera*. Neuchâtel, GHK, Musée d'ethnographie, pp. 39-57.

ESTÉBANEZ, José (1982), *La geografía humanística*. "Anales de Geografía de la Universidad Complutense", 2, pp. 11-29.

FAUCHER, D. (1941), *Des pays aux régions*. "Bulletin de l'Université et de l'Académie de Toulouse", 8, pp. 285-301. Hi ha traducció al castellà, a cura d'I. Pérez-Villanueva, a GÓMEZ, J. i altres (1982), pp. 280-288.

FEBVRE, L. (1925), *La Tierra y la evolución humana. Introducción geográfica a la historia*. Barcelona, Ed. Cervantes.

FERRATER, Josep (1970), *Indagaciones sobre el lenguaje*. Madrid, Alianza

FERRATER, Josep (1979), *Diccionario de Filosofía*. Madrid, Alianza.

FONT i GAROLERA, Jaume (1999), *La formació de les xarxes de transport a Catalunya (1761-1935)*. Barcelona, Oikos-tau.

FONT i SAGUÉ, Norbert (1897), *Determinació de les comarques naturals i històriques de Catalunya*, dins *Jocs Florals de 1897*, pp. 319-449.

FONTANA, Josep (1992), *La història després de la fi de la història. Reflexions i elements per a una guia dels corrents actuals*. Vic, Eumo Editorial - Institut Jaume Vicens Vives.

GALERA, Montserrat; VILÀ, Joan (1985), *Cartografia de Catalunya*. Volum XIX de la *Gran geografía comarcal de Catalunya* (coordinat per Roser Pubill). Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana.

GARCÍA BELLIDO, Antonio (1945), *España y los españoles hace dos mil años, según la "Geografía" de Estrabón*. Madrid, Espasa-Calpe, col. Austral.

GARCÍA BELLIDO, Antonio (1947), *La España del siglo primero de nuestra era (según P. Mela y C. Plinio)*. Madrid, Espasa-Calpe, col. Austral.

GARCIA RAMON, M.D. (editora) (1985), *Teoría y método en la geografía humana anglosajona*. Barcelona, Ariel.

GENERALITAT DE CATALUNYA (1933). *Divisió territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de municipis*. Barcelona.

GEORGE, Pierre (1973), *Los métodos de la geografía*. Vilassar de Mar, Oikos-tau.

GÓMEZ, Josefina; MUÑOZ, Julio; ORTEGA, Nicolás (1982), *El pensamiento geográfico*. Madrid, Alianza Universidad.

GÓMEZ MENDOZA, Josefina (1990), *Per una geografia regional renovada*. Traducció d'Anna Ribas. "Treballs de la Societat Catalana de Geografia", 21, març, pp. 51-71.

GOULD, Peter (1991), *Contaminación sin fronteras*. "La Vanguardia", suplement de ciències, 20 d'abril.

GRANERO, Ignacio (1980) (curador) *Estrabón: Geografía. Prolegómenos*. Madrid, Aguilar.

HART, John F. (1982), *The highest form of the geographer's art*. "Annals of the Association of American Geographers", 72, pp. 1-29.

HAVEL, Václav (1994), *En busca de la trascendencia*. "La Vanguardia", 23 de setembre, pp. 43-44.

HARTSHORNE, Richard (1939), *The Nature of Geography. A Critical Survey of Current Thought in the Light of the Past*. Lancaster, Pennsylvania, Association of American Geographers. Reedició corregida per l'autor, 1961. Hi ha traducció al castellà del capítol de conclusions, a càrrec de Josefina Gómez, a GÓMEZ, J. i altres (1982), pp. 355-365.

HETTNER, Alfred (1927), *Die Geographie, ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden*. Breslau. Hi ha traducció al castellà, a cura de P. Plans, a "Didáctica geográfica", n. 1, maig 1977, pp. 31-36.

HUMBOLDT, Alexander von (1874-1875), *Cosmos. Ensayo de una descripción física del mundo*. Traducció de B. Giner i J. de Fuentes. Madrid, Imprenta de Gaspar y Roig, 4 toms. Edició original: 1845-1862.

IGLÉSIES, Josep (1961), *El movimiento demográfico en Cataluña en los últimos cien años*. Barcelona, Real Academia de Ciencias y Artes.

IGLÉSIES, Josep (1964), *Història de l'excursionisme*, volum I de l'*Enciclopèdia de l'Excursionisme*. Barcelona, Dalmau.

IGLÉSIES, Josep (1975), *Presència de l'excursionisme dins la cultura catalana*, dins AA.DD. *L'excursionisme a Catalunya (1876-1976)*. Barcelona, Fundació Carulla-Font, pp. 17-60.

JOU, David (1991), *El temps de la física i el temps de la poesia*. Dins "Cultura", nº 28, novembre, pp. 6-8.

LE CORBUSIER (edició de 1986), *Principios de urbanismo*. Barcelona, Planeta - De Agostini.

LLUCH, E.; NEL·LO, O., curadors (1983), *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya. Edició de documents de l'arxiu de la Ponència (1931-1936)*. 2 volums. Barcelona, Diputació de Barcelona.

LLUCH, E.; NEL·LO, O., curadors (1984), *El debat de la divisió territorial de Catalunya. Edició d'estudis, propostes i documents (1939-1983)*. Barcelona, Diputació de Barcelona.

MACKINDER, Halford J. (1887), *On the scope and methods of geography*. "Proceedings of the Royal Geographical Society", IX, pp. 141-160. Hi ha traducció al castellà, a cura de J. Gómez, a GÓMEZ, J. i altres (1982), pp. 204-216.

MARTÍ HENNEBERG, Jordi (1986). *La pasión por la montaña. Literatura, pedagogía y ciencia en el excursionismo del siglo XIX*. Dins "Geocrítica", 66 (número monogràfic).

MASSEY, Doreen (1990), *L'estudi de localitats en geografia regional*. Traducció d'Abel Albet. "Treballs de la Societat Catalana de Geografia", 21, març, pp. 73-87.

MAY, J.A. (1970), *Kant's concept of geography and its relation to recent geographical thought*. Toronto, University of Toronto Press.

MONKHOUSE, F.J. (1978), *Diccionario de términos geográficos*. Vilassar de Mar, Oikos-Tau.

MONTANER, M. Carme (1995), *La cartografia topogràfica realitzada a Catalunya. De les iniciatives d'arrel privada a les propostes de l'Administració catalana (1833-1941)*. Tesi doctoral, en curs de publicació. Universitat de Barcelona.

NADAL, Francesc (1991), *El pensament geogràfic a la Catalunya contemporània fins als anys quaranta*. Dins SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA, *Primer Congrés Català de Geografia*. Vol. II, *Ponències*, pp. 5-20.

NOGUÉ, Joan (1985), *Una lectura geogràfico-humanista del paisatge de la Garrotxa*. Girona, Col·legi Universitari de Girona-Diputació de Girona.

NOGUÉ, Joan (1989), *Espacio, lugar, región: hacia una nueva perspectiva geográfica regional*. "Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles", 9, pp. 63-79.

NOGUÉ, Joan (1993), *La dimensió territorial del nacionalisme*. "Treballs de la Societat Catalana de Geografia", 35, juny, pp. 193-201.

- OLIVERAS, Josep (1992), *Crisis y resurgimiento de la Geografía Regional*. Dins *Aportaciones en homenaje al profesor Luis Miguel Albentosa*. Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, pp. 517-534.
- ORTEGA, Esteban (1990), *Lógica. Introducción a la filosofía y a la ciencia*. México, Diana.
- ORTEGA, Nicolás (1987), *Geografía y cultura*. Madrid, Alianza Universidad.
- ORTEGA, Nicolás (1990), *El sentit de la perspectiva geogràfica regional*. Traducció d'Anna Ribas. "Treballs de la Societat Catalana de Geografia", 21, març, pp. 39-49.
- PAZ, Octavio (1993), *La llama doble*. Barcelona, Seix Barral.
- ROMANO, David (1983), *Elementos y técnica del trabajo científico*. Barcelona, Teide.
- RUSSELL, Bertrand (1948), *Human Knowledge. Its Scope and Limits*. Londres, Allen and Unwin. (Hi ha traducció castellana: *El conocimiento humano*. Madrid, Taurus, 1977).
- RUSSELL, Bertrand (1949), *The Scientific Outlook*. Londres, Allen and Unwin. (Hi ha traducció castellana: *La perspectiva científica*. Barcelona, Ariel, 1969.)
- SAMPEDRO, José Luis (1991), *Desde la frontera*. Madrid, Real Academia Española.
- SAUER, Carl (1956), *The education of a geographer*. "Annals of the Association of American Geographers", 46, pp. 287-299. Hi ha traducció al castellà, a cura de M. D. Garcia, a GARCIA RAMON, M.D. (editora) (1985), pp. 38-53.
- SAVATER, Fernando (1997), *El valor de educar*. Barcelona, Ariel.
- SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA (1975), *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers, ed. Montblanc-Martín.
- SORIA, Arturo (1989), *El territorio como artificio*. "Obra Pública", 11, pp. 30-39.
- STODDART, D.R. (1987) *To claim the high ground: geography for the end of the century*. "Transactions of the Institute of British Geographers", New Series, 12, pp. 327-336. Hi ha traducció al castellà, a cura de J. Gómez, a GÓMEZ, J. i altres (reedició de 1987 del text publicat el 1982), pp. 531-545.
- TORT, Joan (1984) *Algunes consideracions sobre la divisió territorial de Catalunya*. "Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa", 36-37, gener-juny, pp. 783-791.
- TORT, Joan (1986) *Aproximació a la Segarra*. Barcelona, Unió Excursionista de Catalunya - ed. Dalmau.

TORT, Joan (1998), *Notes sobre l'aportació de la Societat Catalana de Geografia a la geografia catalana*. Dins INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Simpòsium sobre l'aportació cultural i científica de l'IEC (1907-1997)* (en premsa).

VIDAL DE LA BLACHE, Paul (1895-1896), *Le principe de la Géographie Générale*, "Annales de Géographie", vol. 5, pp. 129-142. Hi ha traducció al castellà, a cura de S. Romero i P. Plans, a "Didáctica Geográfica", nº 2, 1977, pp. 49-59.

VIDAL DE LA BLACHE, Paul (1888-1889), *Des divisions fondamentales du sol français*. "Bulletin Littéraire, II, pp. 1-7 i 49-57. Hi ha traducció al castellà, a cura d'I. Pérez-Villanueva, a GÓMEZ, J. i altres (1982), pp. 243-249.

VILA, Pau (ed. de 1978), *La geografia i els seus homes (Selecció d'escrits de geografia - III)*. Barcelona, Curial.

VILA, Pau (ed. de 1979), *La Divisió Territorial de Catalunya (Selecció d'escrits de geografia - I)*. Barcelona, Curial.

VILA, Pau (ed. de 1984), *La Cerdanya*. Barcelona, Empúries.

VILÀ VALENTÍ, J. (1983), *Introducción al estudio teórico de la Geografía*. Barcelona, Ariel.

WRIGHT, John K. (1947), 'Terra Incognita': the place of Imagination in Geography. "Annals of the Association of American Geographers", 1, pp. 1-15.

b) Referències sobre toponímia

ADELLACH, B. i GANYET, R. (1977), *Geografia i diccionari geogràfic de les Valls d'Andorra*. Andorra, M.I. Consell General de les Valls.

ALCOVER, Antoni M. (1904-1905), *Per què serveix la toponímia*. Dins "Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana", volum corresponent als anys esmentats, pp. 255-288.

AMIGÓ, Ramon (1980), *Vint-i-cinc anys d'experiència en reculls de noms de lloc. Uns quants exemples modèlics*. SOBI, I, pp. 19-28.

AMIGÓ, Ramon (1984), *Treballs de recollida toponímica al Camp de Tarragona i a les seves comarques veïnes*. Dins SOBI, XVII, setembre, pp. 2-6.

AMIGÓ, Ramon (1988), *Influència de la política en la denominació de les vies urbanes reusenques*. Dins MANENT, A.; VENY, J. (curadors), *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, vol. I. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 19-53.

AMIGÓ, Ramon (1989), *Sobre inventaris de noms de lloc. Introducció metodològica*. Reus, Edicions del Centre de Lectura.

AMIGÓ, Ramon (1993), *Notícia estadística de l'estat dels reculls integrals d'onomàstica en 9 comarques del sector meridional del Principat de Catalunya i una part de la Franja de Ponent el dia 29 de febrer de 1992*. Dins SOBI, LIII, juny, pp. 121-141.

AMIGÓ, Ramon (1999), *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

AMIGÓ, R. i MANENT, A. (1995), *Reculls d'onomàstica de termes municipals, en premsa i en elaboració*. Dins SOBI, LXII, setembre, pp. 44-46.

AMIGÓ, R. i MANENT, A. (1996), *Reculls d'onomàstica de termes municipals*. Dins SOBI, LXIV, març, pp. 41-42.

AUTORS DIVERSOS (1964), *Diccionari nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya*. Barcelona, Aedos.

AUTORS DIVERSOS, Revista "Names" (1985), 33, 3, setembre. Número monogràfic dedicat al nom propi.

AUTORS DIVERSOS, Revista "Kesse" (1997), 23, agost. Dossier: *La toponímia al Camp de Tarragona*, pp. 3-19. Tarragona.

BACH, Antoni (1995), *Masies del Solsonès*. Solsona, Consell Comarcal del Solsonès.

BALANÀ, Pere (1989), *Els noms de lloc de Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

BALARI JOVANY, José (1877), *Orografia, estudio etimológico de los nombres de cimas o cumbres de montes*. Dins "Mélanges de Mythologie et Linguistique", 225.

BALARI JOVANY, José (1899), *Orígenes históricos de Cataluña*. 2a edició a cura d'Institut Internacional de Cultura Romànica, 3 volums, Sant Cugat del Vallès, 1964.

BASSEDA, L. (1990), *Noms de lloc de la nostra terra. Toponymie historique de la Catalunya Nord*. Prada, Revista "Terra Nostra", núm. 73-80.

BASTARDAS i RUFAT, Maria Reina (1994), *La formació dels col·lectius botànics en la toponímia catalana*. Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres.

CARDÚS, Salvador (1924a), *Recull toponímic de la muntanya de Sant Llorenç del Munt. La Mata*. Dins "Butlletí del Club Pirinenc de Terrassa", II, pp. 75-80.

CARDÚS, Salvador (1924b), *Toponímia de Sant Llorenç del Munt*. Dins "Butlletí del Club Pirinenc de Terrassa", II, p. 57.

CASANOVA, Emili (1988), *Aproximació a una toponímia d'aigües en català al País Valencià*, dins AA.DD. *Aigua i poblament musulmà*. Benissa, Ajuntament de Benissa, pp. 115-141.

CASANOVA, Emili (1991), *Toponímia oronímica i repartició semàntica*. SOBI, XLIV, març, pp. 569-586.

CATALÀ, Pere (1965), *Aspectes i qüestions de toponímia*, dins *Enciclopèdia de l'excursionisme*, volum II, pp. 675-693. Barcelona, Dalmau.

COLÓN, Germà (1993), *El lèxic català dins la Romània*. València, Universitat de València.

COROMINES, Joan (1965 i 1970), *Estudis de toponímia catalana* (2 volums). Barcelona, Barcino.

COROMINES, Joan (1972), *Tópica hespérica. Estudio sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponímia romances*. (2 volums). Madrid, Gredos.

COROMINES, Joan (1973), *Du nouveau sur la toponymie occitane*. Dins "Beiträge für Namenforschung", VIII, pp. 193-308.

COROMINES, Joan (1976 i 1977), *Entre dos llenguatges* (3 volums). Barcelona, Curial.

DANÈS i TORRAS, Josep (1938-1939), *Noms de lloc corresponents a les altes valls del Freser*, dins "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, XLVIII, pp. 134-146.

DARBY, H.C. (1957), *Place-names and geography*. "The Geographical Journal", 123, pp. 387-392.

- DAUZAT, Albert (1932), *Les noms de lieux. Origine et évolution*. Paris, Delagrave.
- DAUZAT, Albert (1971), *La toponymie française*. Paris, Payot.
- DAUZAT, A.; ROSTAING, Ch. (1963), *Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France*. Paris, Larousse.
- DOMINGO, Carles (1997), *Els noms de les formes del relleu*. Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya.
- DORION, Henri (1973-74), *La choronymie*. "Presentation de M. Henri Dorion a la Societé Royale du Canada" pp. 55-67. Societé Royale du Canada, Audet.
- DORION, Henri (1974), *Choronymie: pluriel de toponymie*, dins "Travaux et communications de l'Académie des Sciences Morales et Politiques de Montréal", 2, pp. 108-116.
- DORION, Henri (1984), *Les relations entre la toponymie et les autres sciences sociales*. Dins "450 ans de noms de lieux français en Amérique du Nord". Québec, Les Publications du Québec, pp. 103-108.
- DORION, Henri (1989), *Où*. Conferència pronunciada a la Universitat Laval (Québec), el 5.12. 1989. Exemplar policopiat.
- DORION, Henri (1993), *A qui appartient le nom de lieu?*, dins "Onomastica Canadiana", 75, 1, juny, pp. 1-10.
- DORION, Henri (1998), *La toponymie, complice involontaire de la politique?*. Dins "International Congress of Onomastic Sciences". Aberdeen, pp. 5-19.
- DORION, Henri i POIRIER, Jean (1975), *Lexique des termes utiles à l'étude des noms de lieux*. Québec, Les Presses de l'Université Laval.
- DUARTE, Carles (1981), *De l'origen dels mots*. Barcelona, Indesinenter.
- DUARTE, Carles (1983), *Els universals en toponomàstica*. SOBI, XII, pp. 40-43.
- DWIGHT, Benjamin W. (1865), *Modern Philology: its Discoveries, History and Influence*. New York, Ch. Scribner.
- FABRA, Pompeu (ed. de 1980), *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona, Edicions 62 i "la Caixa".
- FERRER, J. i PUJADAS, J. (curadors) (1995), *Joan Coromines. 90 anys*. Ajuntament de Pineda de Mar, ed. Curial.
- FERRER, J. i PUJADAS, J. (curadors) (1997), *Àlbum Joan Coromines*. Ajuntament de Pineda de Mar, ed. Curial.

GALLOIS (1908), *Régions naturelles et noms de pays*. París.

GOMIS, Cels (sense data), *Alguns noms topogràfics propis de Mequinensa, Faió, Nonasp, Favara i Maella*. Dins "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya", II, p. 53.

GRIERA, Antoni (1912), *Per la replega dels noms de lloc i de poble*. Dins "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya", 214, pp. 330-336.

HOUZÉ (1864), *Étude sur le signification des noms de lieux en France*. París.

IONESCU, Christian (1993), *Onomástica literaria. Dominio interdisciplinar*. Dins SOBI, LIV-LV, setembre-desembre, pp. 305-315.

KREMER, Dieter (1995), *Aspectos del estudio de la toponimia románica*, dins Vicenç M. ROSSELLÓ i E. CASANOVA, *Materials de Toponímia - I*. Generalitat Valenciana - Universitat de València, pp. 33-44.

LÁZARO CARRETER, Fernando (1971), *Diccionario de términos filológicos*. Madrid, ed. Gredos.

LLEONART, Assumpta (1993), *Toponímia en cartografia. Una base de dades toponímica a Catalunya*. Dins SOBI, LIII, juny, pp. 87-106.

LLEONART, A. i PARELLA, M. (1994), *Toponímia en cartografia*. Dins "Terra", 22, abril, pp. 11-26.

LLULL, Antoni (1982), *Passat, present i perspectives de futur dels estudis d'antroponímia a Mallorca*. Dins SOBI, IX, pp. 32-64.

MANENT, Albert (1980a), *Els estudis d'onomàstica catalana. L'estat de la qüestió*. Dins SOBI, I, pp. 9-11.

MANENT, Albert (1980b), *La persistència, a través dels noms de lloc, del conreu de cereals i de la vinya i la cria del bestiar boví, ovi i cabrum, als termes de l'Aleixar, Vilaplana i Maspujols*. Dins "Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols", VIII, pp. 347-352. Barcelona, Col·legi Notarial de Barcelona.

MANENT, Albert (1984a), *Els hagiopònims en els set termes més alts de les Muntanyes de Prades*. Dins SOBI, XVIII, pp. 13-17.

MANENT, Albert (1984b), *Notes sobre formes dialectals dels topònims de l'Aleixar, Vilaplana i Maspujols*. Dins SOBI, XVII, pp. 18-22.

MANENT, Albert (1988), *El llop, la guineu i l'escurçó en la toponímia de vint-i-set pobles del Camp de Tarragona*. Dins MANENT, A.; VENY, J. (curadors), *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, vol. II. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 369-376.

- MANENT, Albert (1990), *Ornitologia i toponímia als onze pobles més alts de les Muntanyes de Prades*. Dins SOBI, XLII, pp. 30-34.
- MANENT, Albert (1995), *Toponímia i història al Camp de Tarragona*. Dins SOBI, LXII, pp. 1-13.
- MANENT, Albert; VENY, Joan (curadors) (1988), *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey* (3 volums). Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARCO, Juan A. (1995), *Els topònims a les muntanyes sudvalencianes*, dins Vicenç M. ROSSELLÓ i E. CASANOVA, *Materials de toponímia-II*. Generalitat Valenciana, Universitat de València, pp. 1021-1033.
- MARINA, José Antonio (1998), *La selva del lenguaje*. Barcelona, Anagrama.
- MARTONNE, Emmanuel de (1901), *Sur la toponymie naturelle des régions de haute montagne*. París.
- MELÓN, Amando (1944), *Las anomalías de población y toponomásticas de los ayuntamientos de España*, dins "Estudios Geográficos", 14, pp. 53-125.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1952), *Toponímia prerrománica hispana*. Madrid, Gredos.
- MIRALLES, Joan (1992), *Conclusiones* (XVII Col·loqui general de la Societat d'Onomàstica). Dins M. R. BASTARDAS i J. R. GARGALLO (curadors), *Actes del Congrés d'Onomàstica*. Barcelona, Universitat de Barcelona, 1994, pp. 149-150.
- MOLL, Francesc de B. (1964), "Introducció", dins *Diccionari català-valencià-balear*. Volum I, pp. IX-XXVIII. Palma de Mallorca-Barcelona, ed. Moll.
- MOLL, Francesc de B. (1982), *Els llinatges catalans*. Palma de Mallorca, Ed. Moll.
- MOLL, Juli; TORT, Joan, i altres (1985). *Toponímia i cartografia. Assaig de sistematització*. Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya.
- MOLL, Juli; TORT, Joan (1986), *Consideracions a l'entorn dels noms oficials dels municipis de Catalunya*. Comunicació presentada al II Congrés Internacional de la Llengua Catalana (Resum del text publicat a les Actes del Congrés).
- MONTAÑA, Maria Teresa (1995), *Toponímia sotaiguada*, dins Vicenç M. ROSSELLÓ i Emili CASANOVA (eds.), *Materials de toponímia - II*. Generalitat Valenciana - Universitat de València, pp. 819-824.
- MONTOLIU, Manuel de (1922), *Els noms de riu i els noms fluvials en la toponímia catalana*, dins "Butlletí de Dialectologia Catalana", X, pp. 1-33.
- MONTOLIU, Manuel de (1953), *Dos estudios de toponímia de la provincia de Tarragona*. Tarragona, Instituto de Estudios Tarraconenses.

MORAN, Josep (1995), *Estudis d'onomàstica catalana*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MORAN, Josep (1996), *Consideracions sobre l'onomàstica*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

MOREU-REY, Enric (1961), *La rodalia de Caldes de Montbui*. Barcelona, Teide.

MOREU-REY, Enric (1965), *Els noms de lloc. Introducció a la toponímia*. Barcelona, Unió Excursionista de Catalunya.

MOREU-REY, Enric (1974a), *Toponímia Catalana. Assaig de bibliografia*. Barcelona, Universitat de Barcelona.

MOREU-REY, Enric (1974b), *Toponímia urbana i onomàstica vària*. Palma de Mallorca, Moll.

MOREU-REY, Enric (1979), *Els estudis d'onomàstica*. Dins XVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Aplec de les ponències i comunicacions. Santa Coloma de Queralt, Ajuntament.

MOREU-REY, Enric (1982), *Els nostres noms de lloc*. Palma de Mallorca, Moll.

MOREU-REY, Enric (1988), *Novament sobre el contingut semàntic de "serra"*. Dins SOBI, XXXII, pp. 26-28.

MOREU-REY, Enric (1991), *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms*. Barcelona, Universitat de Barcelona.

MOREU-REY, Enric (1992), *La Societat d'Onomàstica*, dins SOBI, XLVIII, gener, pp. 13-19.

MOREU-REY, Enric (1995), *Tipologia toponímica*, dins Vicenç M. ROSSELLÓ i Emili CASANOVA (eds.), *Materials de toponímia-I*. Generalitat Valenciana, Universitat de València, pp. 45-52.

NACIONS UNIDES, 1972, "Deuxième Conférence sur la normalisation des noms géographiques", *Projet de rapport de la Conférence*. Londres.

PICORNELL, Climent (1982), *La nova toponímia de les Illes Balears. Una aportació als topònims sorgits arrel del turisme*. SOBI, X, pp. 86-100.

PORTET, Renada-Laura (1985), *Toponímia del Rosselló*. Sant Esteve (Catalunya Nord).

POIRIER, Jean (1965), *Toponymie. Méthode d'enquête*. Québec, Les Presses de l'Université Laval.

POIRIER, Jean (1982), *Regards sur les noms de lieux*. Gouvernement du Québec, Commission de toponymie (Études et recherches toponymiques, 3).

POSPELOV, E. M. (1971), *Toponimika i Kartografija*, Moskva, Mysl'.

PUCHADES, Josep M. (1978), *Toponímia del planejament territorial a Catalunya*. Dins "Revista Catalana de Geografia", vol. I, nº 2, abril-juny, pp. 229-287.

QUEROL, Ernest (1995), *La metodologia en els estudis de toponímia*, dins Vicenç M. ROSSELLÓ i Emili CASANOVA, *Materials de toponímia-I*. Generalitat Valenciana, Universitat de València, pp. 61-74.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (ed. de 1990), *Diccionario de voces españolas geográficas*. Madrid. Ed. Aguilar (reimpressió de l'edició original, de 1796).

ROMÀ, Andreu (1980), *Report sobre les correccions proposades al mapa provincial a escala 1:200.000, full de Lleida, i com han estat acceptades per l'Institut Geogràfic Nacional*. Dins SOBI, II, pp. 27-30.

ROMÀ, Andreu (1982), *La correcció de la toponímia dels mapes de l'Institut Geogràfic Nacional*. Dins *V Congrés Excursionista Català. Resum de les comunicacions presentades*. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, pp. 110-118.

ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M. (1961-1962), *Anotacions a la Toponomàstica del Migjorn i Xaloc de Mallorca*. "Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana", 792-795, pp. 25-47.

ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M. (1979), *Anotacions a la toponímia de la Ribera del Xúquer i encontorns*, "Cuadernos de Geografia, 24, pp. 1-26.

ROSSELLÓ i VERGER, Vicenç M. (1982), *Toponímia litoral valenciana: pesqueres, caladors i senyes*. SOBI, X, pp. 1-9.

ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M. (1998), *Introducció a la toponímia*. Text mecanografiat, inèdit.

ROSSELLÓ, Vicenç M.; CASANOVA, Emili (eds.) (1995), *Materials de toponímia* (2 vols.). Generalitat Valenciana - Universitat de València.

ROSTAING, Charles (1965), *Les noms de lieux*. Paris, Presses Universitaires de France.

ROUSSEAU, R. (1960), *Les noms de lieux habités en France*, dins "L'Information Géographique", 4-5, pp. 171-179 i 218-227.

SALVADOR, Vicent (1986), *Toponímia i semiòtica poètica: unes reflexions sobre l'escriptura estellesiana*. SOBI, XXIV, juny, pp. 592-595.

SANPERE i MIQUEL, Salvador (1880), *Un estudi de toponomàstica catalana*. Barcelona, Associació d'Excursions Catalana.

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA (1936), *Per al recull dels noms de lloc de Catalunya*. Text extret de "Mai Enrera. Butlletí del Club Excursionista de Gràcia", febrer-març de 1936. Inclou el text *Per al recull dels noms de lloc a Catalunya*, de Joan Coromines i Enric Ribas. pp. 5-11 i *Sant Pere de Riudebitlles*, de Cristòfor Cardús, pp. 13-24.

SOLÀ, Joan (1995), *Joan Coromines, la memòria d'aquesta terra*. Dins J. FERRER i J. PUJADAS (curadors), *Joan Coromines. 90 anys*. Ajuntament de Pineda de Mar, ed. Curial, pp. 77-93.

SOLÀ, Joan (ed.) (1999), *L'obra de Joan Coromines: cicle d'estudi i homenatge*. Sabadell, Fundació Caixa de Sabadell.

TERRADO, Xavier (1994), *Fonaments per a l'estudi etimològic de la toponímia catalana*, dins Albert TURULL (editor), *Introducció a l'onomàstica*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.

TERRADO, Xavier (editor) (1998), *Actes del col·loqui "Toponímia. Més enllà de les fronteres lingüístiques"*. (Lleida, maig de 1996). Edicions de la Universitat de Lleida.

TORT, Joan (1986a), *Consideracions sobre la vigència pretèrita i actual del topònim 'Segarra'*. "Treballs de la Societat Catalana de Geografia", 9, desembre, pp. 121-131.

TORT, Joan (1986b), *La toponímia dels mapes de l'Instituto Geográfico Nacional relatiu a Catalunya. L'estat de la qüestió*. Dins SOBI, XXV, setembre, pp. 37-41.

TORT, Joan (1987), *Consideracions sobre el valor de la toponímia en l'obra de Josep Pla*. Dins SOBI, XXIX, setembre, pp. 36-42.

TORT, Joan (1988a), *Toponímia i ordenació del territori. Estudi sobre la utilització viària del topònim 'Túnel del Cadi'*. SOBI, XXXIII, setembre, pp. 79-83.

TORT, Joan (1988b), *Toponímia municipal i divisió territorial: unes observacions sobre el nomenclàtor actual dels municipis de Catalunya*, dins MANENT, Albert; VENY, Joan (curadors), *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, volum III. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 253-260.

TORT, Joan (1990), *Notes sobre la toponímia de les Garrigues*. SOBI, XLI, setembre, pp. 25-32.

TORT, Joan (1991a), *La normalització dels noms dels municipis i de les entitats submunicipals a Catalunya (1982-1990. Algunes notes)*. Dins SOBI, XLVI, setembre, pp. 65-72.

TORT, Joan (1991b), *Notes sobre el valor de la toponímia en el poema 'Canigó', de Jacint Verdaguer*. SOBI, XLIII, gener, pp. 357-361.

TORT, Joan (1995a), *Notes metodològiques per a un estudi de la interrelació entre toponímia i cartografia*. Dins V.M. ROSSELLÓ i E. CASANOVA (eds.), *Materials de toponímia-I*. Generalitat Valenciana-Universitat de València, pp. 75-87.

TORT, Joan (1995b), *Els noms de lloc i la normalització de la llengua: l'evolució recent de la toponímia oficial a Catalunya*. Dins V.M. ROSSELLÓ i E. CASANOVA (eds.), *Materials de toponímia-I*. Generalitat Valenciana-Universitat de València, pp. 749-766.

TORT, Joan (1996), *Algunes reflexions sobre el concepte de topònim*. Comunicació presentada al XXII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica, Vilafranca del Penedès (en premsa).

TORT, Joan (1997), *La geografia, els noms de lloc i la descripció del territori*. Dins "Estudis de Toponímia Valenciana" (en premsa).

TORT, Joan (1998), *Els noms de lloc i la geografia. La toponímia com a eina per a la conceptualització de l'espai*. Comunicació presentada al XXIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica, Eivissa (en premsa).

TORT, Joan (1999a), *La toponímia y las nuevas realidades del territorio. Estudio sobre los nombres de las urbanizaciones del litoral catalán*. Comunicació presentada al XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas. Santiago de Compostela (en premsa).

TORT, Joan (1999b), *A propòsit de la relació entre toponímia i geografia: el "principi de significativitat territorial"*. Text mecanografiat, inèdit.

TORT, J. i MORERA, E. (1988), *Estudi de les unitats de població dels municipis de Catalunya*. Exemplar policopiat. Diputació de Barcelona, Barcelona. Capítol introductorï reproduït a "Treballs de la Societat Catalana de Geografia", 15, juny-desembre de 1988, pp. 103-139.

TORT, J.; SANCLIMENS, X.; CAMARASA, J.M. (1989), *La normalització de la toponímia de Catalunya al DOGC i al BOE*. Dins "Llengua i Administració", 34, febrer.

TORT, J. i TOBARUELA, P. (1997a), *Cristòfol Cardús. Quan la paraula és testimoni d'una època*. En curs de publicació a "Treballs de la Societat Catalana de Geografia".

TORT, J. i TOBARUELA, P. (1997b), *El territori a través dels noms. Una conversa amb Ramon Amigó*. Dins "Revista de Catalunya", 124, desembre, pp. 49-62.

TURULL, Albert (1991), *Els topònims de la Segarra, Nuclis de poblament. Diccionari geogràfic i etimològic*. Cervera, Centre Comarcal de Cultura.

TURULL, Albert (editor) (1994), *Introducció a l'onomàstica*. Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.

ULLMANN, Stephen (1967), *Semántica. Introducción a la ciencia del significado*. Madrid, Aguilar (1a edició anglesa: 1962).

VENY, Joan (1982), *Els parlars catalans. Síntesi de dialectologia*. Palma de Mallorca, ed. Moll.

VENY, Joan (1996), *Onomàstica i dialectologia*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

VIDAL COLELL, Maria Àngels (1991), *Aproximacions interdisciplinàries a les unitats lèxiques*. Dins SOBI, 46, pp. 76-78.

VIDAL COLELL, Maria Àngels (1993), *Fenòmens retòrics en la nominació de llocs*. SOBI, 54-55, pp. 467-472.

VILA, Marc-Aureli (1998), *Aportació a la terminologia geogràfica catalana*. Barcelona, Societat Catalana de Geografia-Institut d'Estudis Catalans.

ZELINSKY, W. (1955), *Some problems in the distribution of generic terms in the place-names of the Northeastern United States*. "Annals of the Association of American Geographers", 45, pp. 319-349.

ZELINSKY, Wilbur (1980), *North-America's vernacular regions*. "Annals of the Association of American Geographers", 70, pp. 1-16.

ZELINSKY, W.; WILLIAMS, C.H. (1988), *The mapping of language in North America and the British Isles*. "Progress in Human Geography", 12 (3), pp. 337-368.

c) Referències sobre el Camp de Tarragona i el Baix Camp

AGUADÉ i SANS, Enric (1952), *Los riegos en la comarca de Reus*. Reus, Centre de Lectura.

ALSINA i GEBELLÍ, Josep (1985), *El convent de Sant Francesc de Reus (1488-1835)*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

ALUJA MIGUEL, Antonio (1887), *Topografía médica de Reus*. Reus, Impr. i llibr. de Vidua de Torroja.

ALUJA i MIRÓ, Joan , i altres (1983), *El Camp de Tarragona: un exemple d'estudi del medi físic*. Barcelona. Rosa Sensat.

AMADES i GELATS, Joan (1953), *La imatgeria popular religiosa a Reus*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

AMIGÓ i ANGLÈS, Ramon (1987), *Neverès preindustrials (pous de neu) al Camp de Tarragona*. Reus, Centre de Lectura.

AMIGÓ i ANGLÈS, Ramon (1991), *De raval endins*. Tarragona, Diari de Tarragona.

ANDREU i SUGRANYES, Jordi (1986), *Economia i societat a Reus durant la crisi de l'antic règim*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

ANDREU i SUGRANYES, Jordi (1986), *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'antic règim (1700-1850)*. Reus, Centre de Lectura.

ANGLÈS i SORONELLAS, Fina (1983), *Guia de l'Aleixar (Baix Camp)*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.

ANGLÈS i SORONELLAS, Fina (1986), *L'Aleixar i les ordinacions del 1504 i anteriors*. L'Aleixar, Ajuntament.

ANGLÈS i SORONELLAS, Fina (1991), *Pesos, preus, mides i mesures en el comerç a la memuda del s. XVI: les tarifes cinccentistes*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1975), *Bibliografia catalana reusenca (1598-1974)*. Reus, Òmnium Cultural.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1977), *El Centre de Lectura de Reus: una institució ciutadana*. Barcelona, Edicions 62.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1980-1984), *Aproximació a la història de Reus, vol. 1*. Reus, Ajuntament de Reus.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1980), *Aproximació a la història de Reus*, vol. 2. Reus, Ajuntament de Reus.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1980), *La burgesia reformista: Reus en els fets de l'any 1868*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1981), *La formació de la xarxa ferroviària al Baix Camp*, dins "Recerques", 11, ps. 149-158.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1982), *Economia i societat al Baix Camp a mitjan segle XIX*. Tarragona, Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1982), *Ideologia i societat al Baix Camp (1868-1874)*. Barcelona, Universitat de Barcelona.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1982), *Notes per a la història agrària de Reus en el segle XIX*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1983), *Aproximació a l'agricultura del Baix Camp a mitjans del segle XIX*. "Quaderns d'Història Tarraconense", III.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1983), *Comportament polític i actituds ideològiques al Baix Camp (1808-1868)*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1985), *Informes sobre l'economia reusenca del segle XIX*. Reus, Cambra de Comerç i Indústria.

ANGUERA i NOLLA, Pere (1989), *Història dels pobles del Baix Camp*. Reus, Edicions del Reus Diari.

ARDÈVOL i CABRER, Jaume (1820), *Ensayo sobre la topografía y estadística de la villa de Reus en Cataluña*. Madrid, Impr. Espinosa.

ARNAVAT i CARBALLIDO, Albert (1987), *L'impacte de la Primera Guerra Mundial sobre l'economia reusenca (1914-1923)*. Reus, Cambra de Comerç i Indústria.

ARNAVAT i CARBALLIDO, Albert (1992), *Moviments socials a Reus, 1808-1874: dels motins populars al sindicalisme obrer*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

AYMAT i SEGIMON, Josep (1905), *Monografía geográfica con el plano y guía de las calles de la ciudad de Reus: su descripción*. Reus, Est. tip. Sanjuán.

BANÚS i SANS, Josep (1952), *La raíz del engrandecimiento industrial y comercial de Reus*. Reus, Centre de Lectura.

BERTRAN i CUDERS, Josep (1992), *Aspectes socio-econòmics del segle XIX i inicis del XX a Cambrils*. Cambrils, Ajuntament.

- BLASI i VALLESPINOSA, Francesc (1933), *Santuaris marians de la diòcesi de Tarragona*. Reus. Revista del Centre de Lectura.
- BOFARULL i DE BROCA, Andreu de (1856), *Guia de Reus*. Reus, Llibr. Joan B. Vidal.
- BOFARULL i DE BROCA, Andreu de (1866), *Anales històrics de Reus: desde su fundación hasta nuestros días*. Reus, Impr. V. i fill de Sabater.
- BOFARULL i DE BROCA, Andreu de (1980), *Costums que es perden i records que fugen: Reus de 1820 a 1840*. Barcelona, La Renaixença.
- BORRÀS, Virgínia (1993), *Riudoms a l'any 1795, segons els llibres dels Miquelets*. Riudoms, Centre d'Estudis Riudomencs.
- BROCA, Salvador de (1986), *Riudecanyes i la baronia d'Escornalbou*. Riudecanyes, Fundació Loaiza-Vidiella.
- CÁCERES-SILVA, J.; CASALS MIRÓ, I.; GONZÁLEZ REVERTÉ, F. (1995), *Les mines d'aigua a Vila-seca i a Salou*. Vila-seca. Agrupació Cultural.
- CALERO i PICÓ, Antoni (1974), *Los montes de Tarragona*. Alcoi.
- CALLEJA, C. i VILA, J. (1967), *La economía de la ciudad de Reus y el Campo de Tarragona*. Reus, Cambra Oficial de Comerç i Indústria.
- CALLEJA, Carles; CORTÈS, Gabriel; VECIANA, Joan (1986), *El Baix Camp: població, economia i territori*. Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- CAPDEVILA i FELIP, Sanç (1929), *Tarragona: guia històrico-arqueològica*. Tarragona.
- CARLES, Misericòrdia (1999) *El Baix Camp*. Dins CAIXA DE CATALUNYA, *Anuari Econòmic Comarcal 1999*. Barcelona, pp. 235-273.
- CARRION i CUBELLS, Joan Josep (1982), *L'avellaner a Riudoms*. Riudoms, Centre d'Estudis Riudomencs.
- CASASSAS, Enric (1962), *La Verge de l'Abellera de Prades: notes històriques de la vila*. Barcelona, Torrell de Reus.
- CENTRE D'ESTUDIS DE LA CONCA DE BARBERÀ (1988), *La natura i l'home a les muntanyes de Prades*. Montblanc.
- CENTRE D'ESTUDIS RIUDOMENCS (1984), *El Baix Camp: crisi agrícola i penetració urbana*. Riudoms.
- CENTRE D'ESTUDIS RIUDOMENCS (1985), *L'explotació agrària familiar i el cultiu avellaner*. Riudoms.

COLL i CASADÓ, Josep M. (1996), *Pratdip: història i recerques*. Ed. de l'autor.

CORTIELLA i ÒDNA, Francesc (1986), *Història d'Alforja*. Tarragona, Ajuntament.

CRUAÑES i OLIVER, Esteve (1990), *Esglésies romàniques de les comarques tarragonines*. Sant Sadurní d'Anoia. Ed. de l'autor.

CUSTODIO, E. (1980), "Els recursos hidràulics a les comarques meridionals de Catalunya", a *Jornades agràries de les comarques meridionals*. Barcelona, Obra Social de la Caixa de Pensions, pp. 77-97.

DOMÈNECH i SANS, Maria Mercè (1998), *Les ordinacions de Maspujols dels segles XVII-XVIII*. Reus, Centre d'Estudis Comarcal Josep Iglésies.

DOMINGO i DE PEDRO, Màrius (1988), *Els ocells al Camp de Tarragona: aproximació al coneixement de l'ornitofauna del Camp*. Reus, Centre de Lectura.

DOÑAMAYOR, Francisco (1864), *Guía geográfica, administrativa, eclesiástica, militar, marítima, judicial, estadística y comercial de Tarragona y su provincia*. Tarragona. Impr. Tort i Cusidó.

DUARTE i MONTSERRAT, Àngel (1992), *Possibilistes i federals: política i cultura republicana a Reus (1874-1899)*. Reus, Centre de Lectura.

DUCH i PLANA, Montserrat (1989), *Reus i el Baix Camp durant la II República*. Reus, Centre de Lectura.

DUCH i PLANA, Montserrat (1996), *Reus sota el primer franquisme: 1939-1951*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

ESPORRÍN i PONS, M. Montserrat (1988), *Evolució socio-econòmica de Cambrils: 1930-1981*. Cambrils, Ajuntament.

FERNÁNDEZ i CERVANTES, Magda (1989), *Baix Camp*. Barcelona, Barcanova.

FERRATÉ, Joan (1918), *Espeleologia de les comarques tarragonines*. Reus. Agrupació Excursionista de Reus.

FONT, Jaume; TORT, Joan (1995), *Baix Camp*. Dins *Geografia Universal*, volum X: *Les terres de parla catalana: Catalunya, País Valencià, Illes Balears, Andorra*, pp. 115-117. Barcelona, editorial 92.

FORT i COGUL, Eufemià (1959), *La mineria a la Selva en el segle XIV*. La Selva del Camp, Analecta Selvatana.

FORT i COGUL, Eufemià (1961), *Costumari de la Selva del Camp*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

- FORT i COGUL, Eufemià (1964), *La vida en una vila del Camp de Tarragona al segle XIV*. Barcelona, Rafael Dalmau.
- FORT i COGUL, Eufemià (1975), *Notícia històrica d'una singular institució medieval. La comunitat de pobles del Camp de Tarragona*. Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.
- FORT i COGUL, Eufemià (1985), *L'Albiol: notícies històriques*. L'Albiol, Ajuntament.
- GAVÍN, Josep M. (1980), *Inventari d'esglésies. Alt Camp, Baix Camp i Tarragonès*. Barcelona.
- GORT, J.M., GORT, E., i MARTÍ, J.M. (1979), *Geografia del Baix Camp*. Edició dels autors.
- GORT i JUANPERE, Ezequiel (1980), *Població i societat a Reus en el segle XV*. Reus, Centre de Lectura.
- GORT i JUANPERE, Ezequiel (1987), *Pere de Luna i la senyoria de Reus*. Reus, Patronat del Castell de Reus.
- GORT i JUANPERE, Ezequiel (1987), *Riudoms als segles XII i XIII*. Riudoms, Centre d'Estudis Riudomenes.
- GORT i JUANPERE, Ezequiel (1989), *Els senyors feudals de Reus: breu síntesi biogràfica dels cambrers de la seu de Tarragona*. Reus, Centre de Documentació sobre Cultura Popular.
- GORT i JUANPERE, Josep M. (1977), *Geografia del Baix Camp*. Reus, El Ganxet.
- GRAS i ELIAS, Francesc (1907), *Historia de los lugares, villas y ciudades de la provincia de Tarragona*. Barcelona. Tip. Julián Doria.
- GRAS i ELIAS, Francesc (1910), *D'Escornalbou a Scala-Dei*. Barcelona, L'Avenç.
- GRAS i ELIAS, Francesc (1911), *Historia de la ciudad de Reus*. Barcelona, L'Avenç.
- GUDIOL i RICART, Josep (sense data), *Tarragona y su provincia*. Barcelona. Aries.
- GÜELL, Montserrat; GARCIA, Balbina; NOVELL, Rosa (1984), *La nostra comarca: el Baix Camp*. Ed. de les autores.
- IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim (1929), *Les muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena*. Reus. [Tercera edició, ampliada amb la col·laboració de R. Amigó. 2 vol. Barcelona, 1960.]
- IGLÉSIES, Josep (1930), *Delimitació del Camp de Tarragona: la font històrica en la demarcació de les comarques catalanes*. Reus. Llibreria Nacional i Estrangera.

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim (1931a), *Del Camp de Tarragona a l'Ebre*. Reus.

IGLÉSIES, Josep (1931b), *El Camp de Tarragona*. Dins *Àlbum Meravella. Llibre de bel·leses naturals i artístiques de Catalunya*. Volum IV, pp. 5-102. Barcelona, Llibreria Catalònia.

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim (1934), *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles*. Reus.

IGLÉSIES, Josep (1948), *Les ciutats del món*. Barcelona.

IGLÉSIES, Josep (1963), *La reconquesta a les valls de l'Anoia i el Gaià*. Barcelona.

IGLÉSIES, Josep (1970a), *El corregiment de Tarragona i la subdelegació de Montblanc l'any 1763*. "Boletín del Archivo Bibliográfico", 31. Santes Creus, pp. 57-77.

IGLÉSIES, Josep (1970b), *Estadística de les superfícies cultivades del Camp de Tarragona en el present segle*. Barcelona. Quaderns d'història econòmica de Catalunya.

IGLÉSIES, Josep (1971a), *El Baix Camp*. Dins *Gran enciclopèdia catalana*, vol. III, pp. 29-32.

IGLÉSIES, Josep (1971b), *L'aiguat de Santa Tecla*. Barcelona, Dalmau.

IGLÉSIES, Josep (1974), *El Camp de Tarragona*, dins SOLÉ, Ll. (dir.), *Geografia de Catalunya*. Ed. Aedos, III, pp. 193-251.

IGLÉSIES, Josep (1980), *Com i per què fou reconeguda la vegueria de Reus per la Generalitat de Catalunya l'any 1933*. Reus, Unió de Botiguers de Reus.

IGLÉSIES, Josep (1980), *Síntesi de la població del Baix Camp a partir del segle XIV*. Reus, Centre de Lectura.

IGLÉSIES, Josep (1982), *El poblament a les muntanyes de Prades*. Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.

IGLÉSIES, Josep (1984), *Consideracions sobre les dades de poblament que proporciona la comuna del Camp de Tarragona*. Barcelona, Abadia de Montserrat.

IGLÉSIES, Josep (1987), *La població de les vegueries de Tarragona, Montblanc i Tortosa, segons el fogatge de 1496*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES (1979), *Primer Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona.

JOVÉ i HORTONEDA, Ferran (1983), *Guia de les Borges del Camp (Baix Camp)*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.

- LLAURADÓ i LLAURADÓ, Josep M. (1986), *Guia de Maspujols (Baix Camp)*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.
- LLOP i TOUS, Josep; ROIG i QUERALT, Francesc (1991), *Les mines d'aigua al Camp de Tarragona*. La Canonja, Centre d'Estudis Canongins.
- LLUCH, Ernest; GIRAL, Eugeni (1968), *L'economia de la regió de Tarragona*. Barcelona, Servei d'Estudis de Banca Catalana.
- MALLADA, Lucas (1890), *Reconocimiento geográfico y geológico de la Provincia de Tarragona*. Dins "Boletín Com. Mapa Geológico".
- MANENT, Albert (1978), *La vila de l'Aleixar i les "Ordinacions" de 1791*. L'Aleixar.
- MANENT, Albert (1994), *Els noms populars dels nivols i boires: Camp de Tarragona i Priorat*. Riudoms, Centre d'Estudis Riudomencs.
- MARINER, Sebastián (1953), *Castellanismos léxicos en un habla local del Camp de Tarragona. (Vilaplana)*. "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras", 186.
- MARISTANY, Carles (1981), *Guia de Botarell*. Tarragona.
- MARISTANY, Carles (1983), *Guia de Vilanova d'Escornalbou (Baix Camp)*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.
- MARISTANY, Carles (1986), *Senyoria i població al camp de Tarragona: la vila de Cambrils (segles XII-XVII)*. Cambrils, Ajuntament.
- MARTÍNEZ SHAW, Carlos (1982), *Riudoms a la primera meitat del segle XVIII: un perfil socioeconòmic*. Riudoms, Centre d'Estudis Riudomencs.
- MARTORELL i JAREÑO, Pere (1978), *La Guia de Reus*. Reus, Reprografia Gort.
- MASCLANS F.; BATALLA, E. (1964-1972), *Flora de los montes de Prades*. Barcelona.
- MASSÓ i CARBALLIDO, Manuel Jaume (1990), *El terme de Cambrils a l'antiguitat: una aproximació arqueològica*. Cambrils, Ajuntament.
- MIRALLES i CASALS, Pere (1952), *Orientaciones para una política económica reusense*. Reus, Centre de Lectura.
- MORELL i TORRADEMÈ, Josep (1986), *El port de Salou en el segle XVIII*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.
- MORELL i TORRADEMÈ, Josep (1993), *Aproximació al comerç marítim de Reus i de Salou al segle XVIII*. Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana.

MORELL i TORRADEMÈ, Josep (1994), *Demografia de Reus i la seva àrea de mercat a l'època moderna*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.

MORERA i LLAURADÓ, Emili (1901), *Reseña histórica de la Comuna del Camp de Tarragona*. Tarragona, Est. tip. Llorens, Gibert y Cabré.

MOREU-REY, Enric (1975), *Notes sobre l'Albiol*. Dins SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA, *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers, Montblanc-Martín, pp. 321-335.

MUNTANER i PASCUAL, Josep M. (1987), *Coyuntura econòmica de la província de Tarragona (1970-1975)*. Tarragona, Caja de Ahorros Provincial.

OLIVÉ i SOLANES, Josep M. (1985), *Reus i el gas (1855-1985)*. Reus, Gas Tarraconense.

OSONA i FORMENTÍ, Artur (1900), *Guia itinerària dels llocs més pintorescs de les serres situades al nord-oest, nord i nord-est del Camp de Tarragona*. Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya.

PAGAROLAS i SABATÉ, Laureà (1982), *Guia de Vinyols i els Arcs (Baix Camp)*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.

PAGAROLAS i SABATÉ, Laureà (1984), *L'aristocràcia al Baix Camp: el llinatge Torrell, Folc i Nicolau (1484-1984)*. Reus, Centre de Lectura.

PAGAROLAS i SABATÉ, Laureà (1985), *Els Gimbernat i el Cambrils del segle XVIII*. Cambrils, Ajuntament.

PEREA i SIMON, Eugeni (1990), *Lleis fan costums: ordenances municipals de la vila de Riudoms del s. XIX*. Riudoms, Centre d'Estudis Riudomens.

PLANAS DE MARTÍ, Ignasi (1982), *Llibre de Prades*. Prades, Ajuntament.

PLANAS DE MARTÍ, Ignasi (1988), *Les muntanyes de Prades: un model d'ordenació d'àrees marginals?* Valls, Institut d'Estudis Vallencs.

RECASENS i COMES, Josep M. (1963), *El corregimiento de Tarragona en el último cuarto del siglo XVIII: aspectos económicos y políticos*. Tarragona, Real Sociedad Arqueológica Tarraconense.

RECASENS i VIVES, Daniel (1982), *La parla del Camp de Tarragona. Assaig de síntesi*. Tarragona, Òmnium Cultural.

RECASENS i VIVES, Daniel (1985), *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*. Barcelona, coedició Curial - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

RIBA i MESTRES, Francesc (1983), *Història de Mont-roig*. Reus, Centre d'Estudis de la Comarca de Reus.

- RIBAS i MASSÓ, Marc (1990), *Història de Montbrió del Camp (I)*. Reus, Centre d'Estudis de la Comarca de Reus.
- ROCA i GRAN, Josep (1984), *Llibre de Botarell*. Botarell, Ajuntament.
- ROMERO i ALARCÓN, Valerià (1984), *Aportació al coneixement de la població prehistòrica de Riudoms*. Reus, Centre d'Estudis Riudomencs.
- ROVIRA, S.; ANGUERA, P. i VENTURA, D. (1982), *El Camp de Tarragona*, vol. 7 de la *Gran geografia comarcal de Catalunya* (dir.: M. Cahner). Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana.
- ROVIRA i GÓMEZ, Salvador J. (1979), *La desamortització dels béns de l'Església a la província de Tarragona (1835-1845)*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconensis.
- ROVIRA i GÓMEZ, Salvador J. (1985), *Guia de Capafonts (Baix Camp)*. Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses.
- ROVIRA i GÓMEZ, Salvador J. (1987), *La desamortització de Madoz a la província de Tarragona (1859-1886)*. Tarragona, Diputació de Tarragona.
- ROVIRA i SANGENÍS, Jacint (1986), *Relación històrica del castillo de Escornalbou*. Riudecanyes, Ajuntament.
- RUIZ, J.; CRIVILLER, J. (1846), *Descripción geográfica, histórica, estadística e itineraria que acompaña al mapa geográfico de la provincia de Tarragona*. Tarragona.
- RUY FERNÁNDEZ, José (1921), *Notas estadísticas e históricas de la villa de Prades*. Reus.
- SALUDES i REBULL, Isidre (1978), *Vilaplana a mig segle XVIII: monografia històrica*. Vilaplana.
- SÁNCHEZ, P. (1995), *El Baix Camp. Corazón de avellana*. "El País", 8 de febrer de 1995, pp. 10-11. Sèrie "Catalunya moderna".
- SANSÓ, Vicenç (1987), *Maspujols, ahir, avui i sempre*. Maspujols.
- SANTASUSAGNA i VALLÈS, Joaquim (1982), *Reus i els reusencs en el renaixement de Catalunya fins al 1900*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.
- SAVALL i ROM, Josep Lluís (1991), *El vocabulari dels pescadors de Cambrils*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.
- SERRA i VILARÓ, Joan (1925), *Escornalbou prehistòric*. Barcelona.
- SINDICATO DE RIEGOS DEL PANTANO DE RIUDECANYES (1934), *Pantà de Riudecanyes*. Reus.

TODA i GÜELL, Eduard (1926), *Història d'Escornalbou*. Tarragona, Reial Societat Arqueològica.

TORT, Joan (1982), *Conèixer la terra, recórrer el país*. Dins "Serra d'Or", agost 1981, pp. 34-37.

TORT, Joan (1989), *El Camp de Tarragona en les guies d'Iglésies-Santasusagna (1929-1934)*, dins *Actes de la XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Valls i Vila-rodona, Institut d'Estudis Vallencs, pp. 31-41.

TOUS i VALLVÈ, Jordi (curador) (1989), *Recull de llegendes del Camp de Tarragona*. Tarragona, El Mèdol.

VALLVERDÚ i MARTÍ, Robert (1978), *Reus en el segle XIX: El desenvolupament ciutadà*. Reus, Ajuntament.

VECIANA, Joan; VIA, Joaquim (1986), *El Banc de Reus (1863-1942)*. Reus, Cambra de Comerç i Indústria.

VERNET, Joan (1989), *El Sexenni revolucionari a la Selva del Camp, 1868-1874*. Reus, Centre de Lectura.

VILASECA i ANGUERA, Salvador (1919), *Descobriments d'una cova prehistòrica i altres recerques pels voltants de Prades*. Barcelona, Institució Catalana d'Història Natural.

VILASECA i ANGUERA, Salvador (1920), *Contribució a l'estudi dels terrenys triàsics de la Província de Tarragona*. Barcelona.

VILASECA i ANGUERA, Salvador (1922), *Contribució a la prehistòria tarragonina: la pedra-fita de Botarell*. Palamós.

VILASECA i ANGUERA, Salvador (1941), *Más hallazgos prehistóricos en Arbolí (província de Tarragona)*. Barcelona, Diputació Provincial.

VILASECA i ANGUERA, Salvador (1958), *Hospitals medievals de Reus*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

VILASECA i ANGUERA, Salvador (1969), *El sepulcro de fosa del Burgar (Reus)*. Madrid.

VILASECA i ANGUERA, Salvador (1976), *Informació sanitària sobre el port de Salou (1805): metges, cirurgians i apotecaris reusencs*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

VILASECA i BORRÀS DE PALLEJÀ, Lluïsa (1954), *El Gremi de Blanquers i Assaonadors de Reus*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

VILASECA i BORRÀS DE PALLEJÀ, Lluïsa (1970), *El Reial Col·legi d'Argenters de Reus i els seus antecedents*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

VILÀ, Celdoni (1955), *Descripción de mi estimada patria la villa de Reus: manuscrito inédito del año 1787*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

VILÀ, Núria (1991), *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

VIOLANT i SIMORRA, Ramon (1955-1959), *Etnografia de Reus i la seva comarca: el Camp, la Conca de Barberà, el Priorat* (5 vol.). Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

VIRGILI i ORTIGA, Josep M. (1985), *Enquesta sociolingüística sobre la vila de Riudoms*. Riudoms, Centre d'Estudis Riudomencs.

APÈNDIX CARTOGRÀFIC

Incloem a continuació un apèndix cartogràfic, com a complement dels mapes que hem anat intercalant al llarg del text. Bàsicament es tracta d'una cartografia de síntesi (és a dir, que, a més de la toponímia, incorpora informació relativa a aspectes diversos del territori: relleu, hipsometria, xarxa hidrogràfica, nuclis de població, camins i carreteres, divisions administratives). En línies generals, està concebuda com un suport bàsic del text; sobretot, de la segona part, que se centra en l'estudi detallat de la toponímia del Baix Camp.

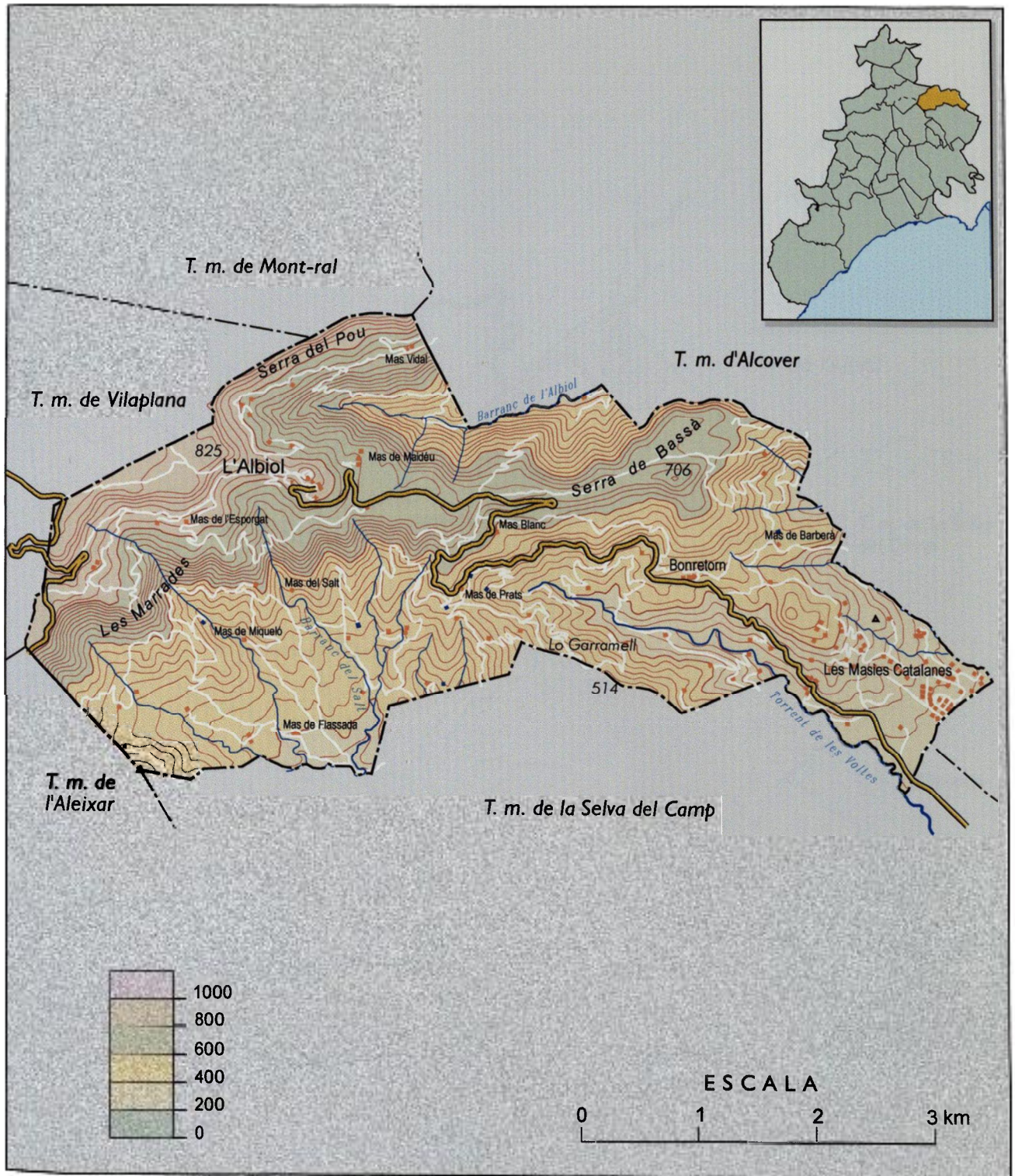
En funció del plantejament general de l'estudi, hem cregut que l'esquema idoni per a la vertebració d'aquesta cartografia seria la divisió municipal, a raó d'un full per municipi. Aquest esquema ens ha permès unificar formalment la informació; però, com a contrapartida, ens ha obligat a tractar cada municipi a una escala diferent (amb el problema que això comporta, en darrera instància, a l'hora de comparar uns territoris amb uns altres). Per aquest motiu hem prescindit de fer constar a cada mapa l'escala numèrica, i hi hem expressat tan sols l'escala gràfica (més orientadora a efectes pràctics).

Els mapes han estat ordenats alfabèticament, sobre la base dels noms dels municipis, i numerats d'acord amb aquest ordre. Amb caràcter previ en donem la llista completa.

Llista de mapes municipals

1. L'Albiol
2. L'Aleixar
3. Alforja
4. Almofter
5. Arbolí
6. L'Argentera
7. Les Borges del Camp
8. Botarell
9. Cambrils
10. Capafonts
11. Castellvell del Camp
12. Colldejou
13. Duesaigües
14. La Febró
15. Maspujols
16. Montbrió del Camp
17. Mont-roig del Camp
18. La Mussara (*)
19. Prades
20. Pratdip
21. Reus
22. Riudecanyes
23. Riudecols
24. Riudoms
25. La Selva del Camp
26. Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant
27. Vilanova d'Escornalbou
28. Vilaplana
29. Vinyols i els Arcs

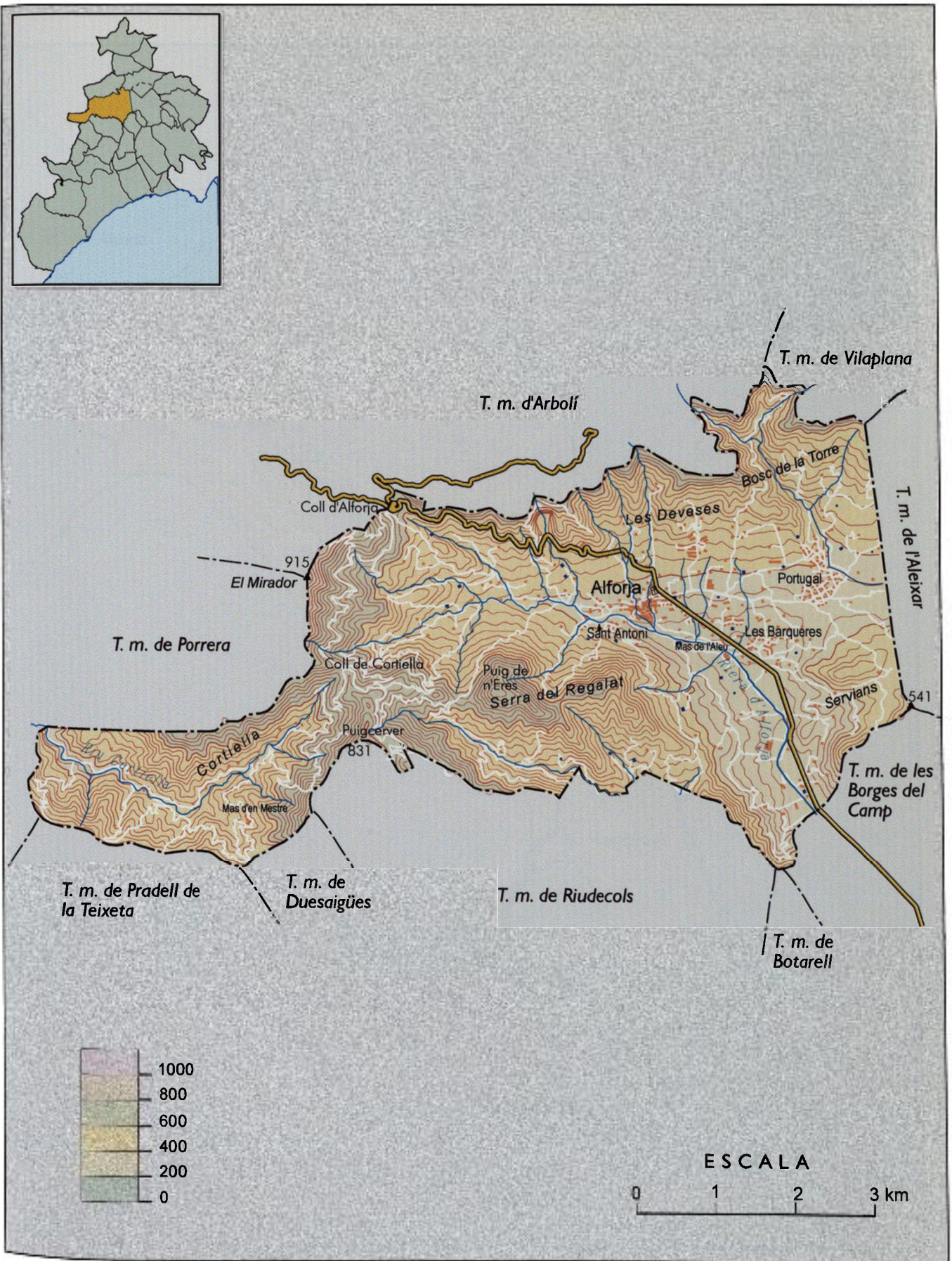
(*) Agregat al municipi de Vilaplana el 1961, però considerat de forma individualitzada en el nostre estudi.



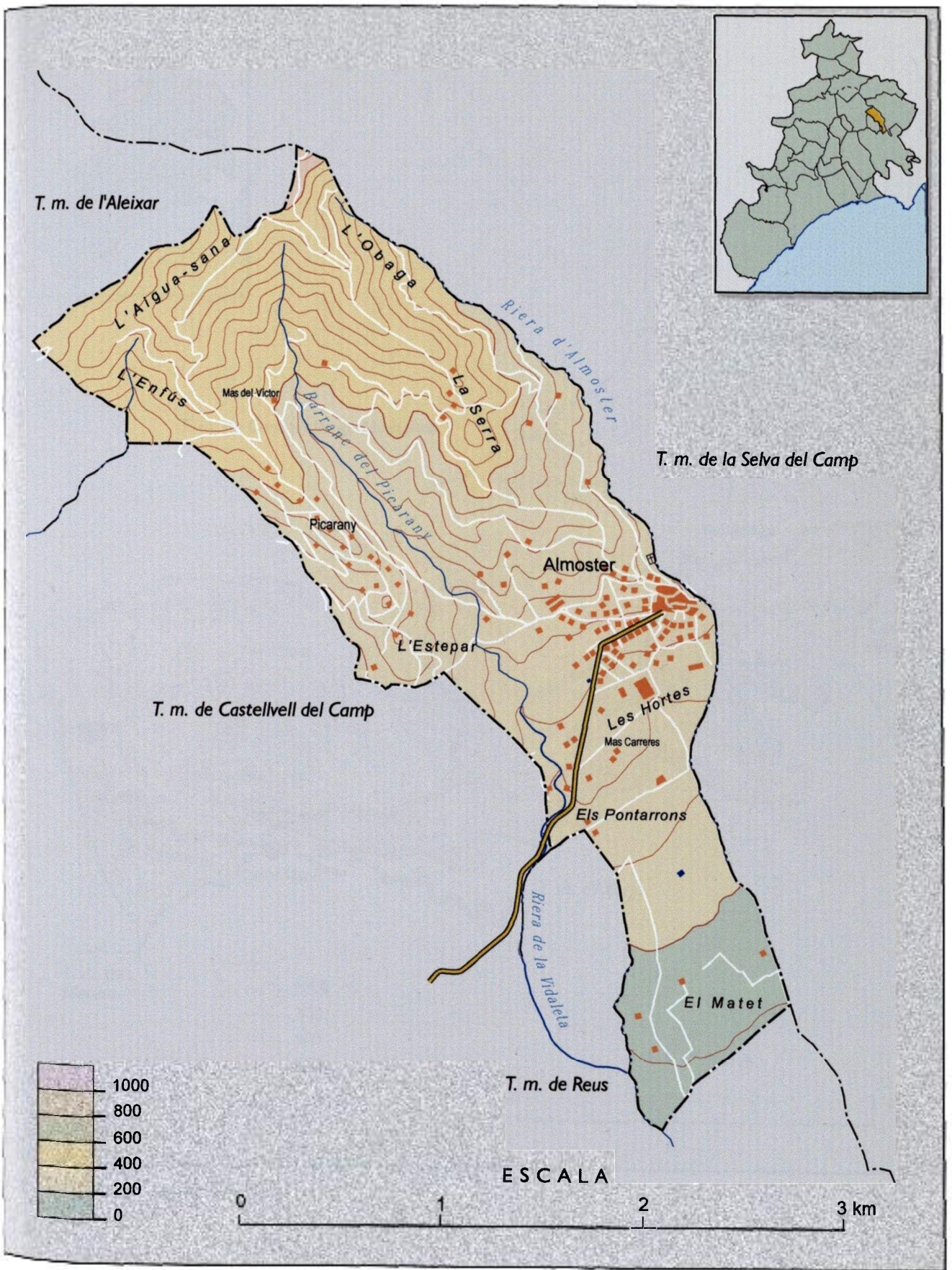
1 . Terme municipal de l'Albiol



2. Terme municipal de l'Aleixar



3. Terme municipal d'Alforja



4. Terme municipal d'Almoster

